

VU Research Portal

Het wapenboek van de Nederlandse studentenvereniging te Angers, 1614-1617

Frijhoff, W.T.M.; van Drie, Rob

published in

Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie
1990

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Frijhoff, W. T. M., & van Drie, R. (1990). Het wapenboek van de Nederlandse studentenvereniging te Angers, 1614-1617. *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 44, 115-148.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Het wapenboek van de Nederlandse studentenvereniging te Angers, 1614-1617

door WILLEM FRIJHOFF en ROB VAN DRIE

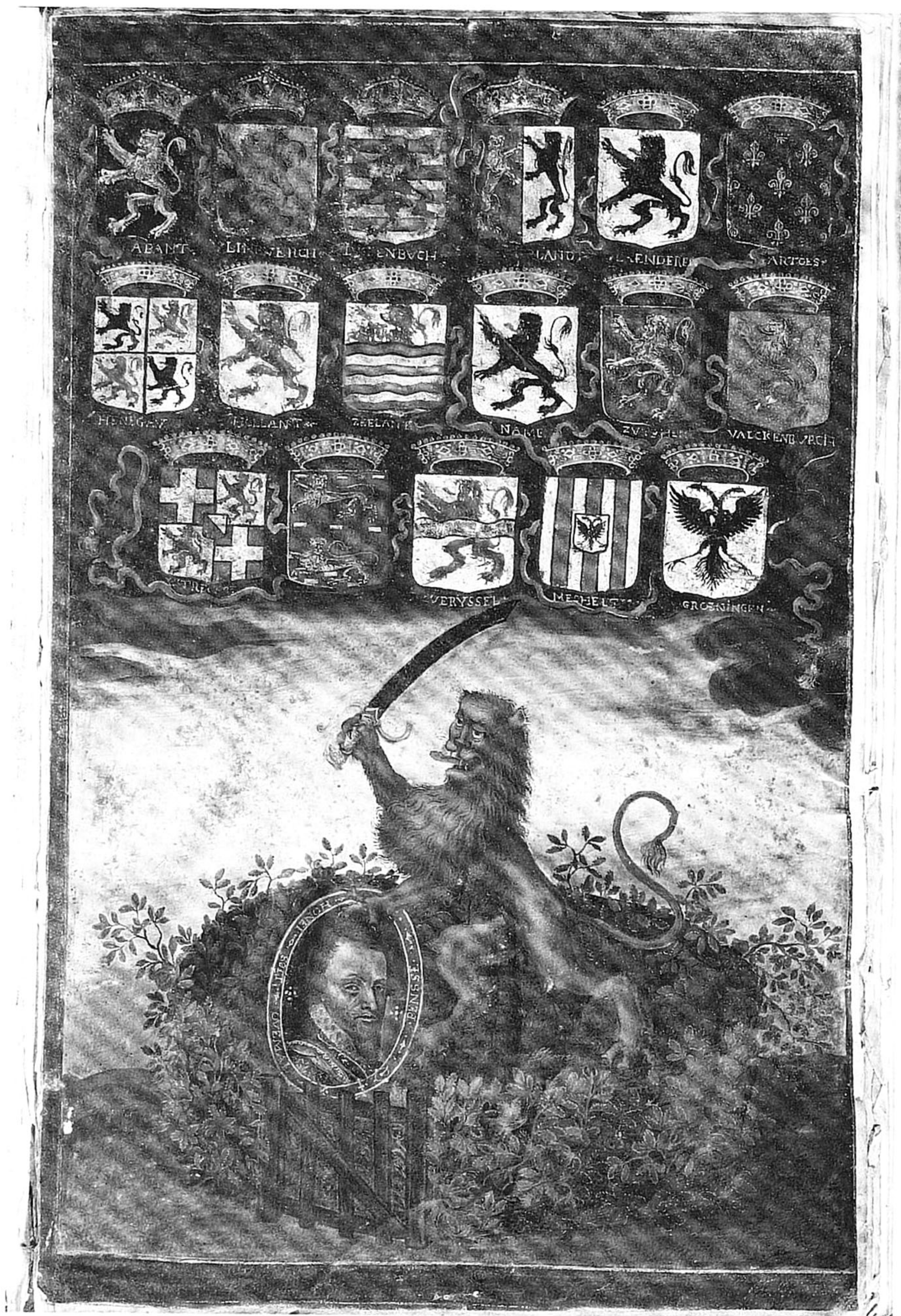
Op 20 november 1989 werd bij Christie's te Amsterdam een zeventiende-eeuws album geveild, dat in zijn soort uniek mag worden genoemd. Het is het eerste, en tot nog toe enig bekende album van een particuliere vereniging van Nederlandse studenten in zeventiende-eeuws Frankrijk, en wel in de universiteitsstad Angers. In deze bijdrage zullen wij een zo volledig mogelijke analyse van dit album en van de daarin aangetroffen wapens en inschrijvingen van studenten geven. Daaraan voorafgaand zal worden geschetst om welk type vereniging het hier gaat en hoe de aanwezigheid van deze vereniging in de stad Angers moet worden geïnterpreteerd. Tevens zal wat meer algemene informatie over de "grote tour" (zoals de jongerenreis naar het buitenland in die periode gewoonlijk werd genoemd) en over de plaats van Angers daarin worden verschaft.

Het album¹

Het album is gebonden in een bruinleren band en bevat 44 ongenummerde vellen Frans papier op folio-formaat (35 × 22,5 cm), met het watermerk zwaard. Op de binnenzijde van het voorplat van de boekband staat een geschreven Latijnse notitie, gedateerd 4 april 1617, van de hand van de laatste student die het album in zijn bezit had, Bartholomaeus Visch.² De bovenste helft van de eerste beschreven bladzijde (fol. 2r) vertoont in drie rijen de wapens van "de zeventien provinciën", in deze volgorde:

Brabant, Limburg, Luxemburg, Gelderland, Vlaanderen, Artois;
Henegouwen, Holland, Zeeland, Namen, Zutphen, Valkenburg;
Utrecht, Friesland, Overijssel, Mechelen, Groningen.

De onderste helft van die bladzijde wordt ingenomen door een gouache van de Hollandse tuin waarin een leeuw met geheven zwaard.³ De leeuw houdt met zijn andere poot een ovaal vast waarin een portret van een veldheer in wie wij prins Maurits herkennen, omgeven door de kouseband met de spreuk "Honei soit que mal pense" ("Honni soit qui mal y pense", het devies van de Engelse Orde van die naam). De vier daarop volgende bladzijden (fol. 2v tot en met 4r) vertonen evenzoveel opgeplakte, ovale portretgravures van de op 14 mei 1610 door Ravallac vermoorde Franse koning Hendrik IV en zijn vrouw Maria de Medicis, alsmede hun jonge zoon Lodewijk XIII en hun dochter Elisabeth. Beginnende bij het vijfde blad bevat het album voorts 32 gekleurde wapentekeningen, steeds op de rechterbladheft, voorzien van een naam (altijd in het handschrift van de wapendrager), bijna steeds een datum, soms de plaats van herkomst, en gewoonlijk een of meer motto's, spreken of citaten in het Latijn of het Frans, een enkele maal in het Engels



Eerste bladzijde van het wapenboek, met de wapens van "De Zeventien Provinciën". Onder deze wapens een afbeelding van de Hollandse tuin, met daarin een leeuw die het portret van prins Maurits vasthoudt

of het Grieks. Het album werd voor *f* 13.000 door de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag verworven. Daar is het thans in de afdeling Handschriften geplaatst onder plaatsnummer 77 K 5.

De data onder de wapentekeningen lopen van 24 juni 1614 tot 20 februari 1617. Bij de inschrijving op laatstgenoemde datum heeft de auteur Philipe de Steelants (Philips van Steelandt) wel een spreuk opgeschreven, maar geen wapen laten tekenen. "Non habeo pecuniam" - "ik heb geen geld meer", zoals hij er ter verklaring bij schrijft. Bij verschillende inschrijvingen wordt de plaatsnaam Angers (soms in de vorm Angiers of in de Latijnse naamsvormen Andegavi dan wel Apud Andes) vermeld. Andere plaatsnamen komen er niet in voor. Hoewel het album in beginsel drie jaar lang te Angers zou kunnen zijn gebruikt door een eigenaar die er langere tijd verbleef, laat de bovengemelde notitie aan de binnenkant van het voorplat van de boekband over de functie van het album geen twijfel bestaan. Die notitie luidt als volgt:

Bartholomaeus Visch me possidet titulo oneroso, non autem lucroso: numeravit enim pro me ex propria crumena (aerarium enim erat longo tempore exhaustum) Nationi Belgicae in Civitate Andegavensi tres coronas aureas, quae pecunia fuit data consensu Nationis cuidam Firmino Regio Leidensi studioso Nationi haud ignoto pro viatico, egebat autem pecunia, et dominus habebat opus. Ratio venditionis erat omnium decessus. Consentientibus igitur illis me⁴ in Belgium per mare jussit transvehi, cum libris Domini Middelgeestij, et alijs quos Vischius emerat, ne caderem in manus Gallorum, et perirem eorum negligentia. Andegavi, in hospitio Principis N. Belg. anno Domini millesimo sexcentesimo decimo septimo, die quarto Aprilis.

Het album wordt in deze notitie dus sprekend opgevoerd. We leren eruit dat Bartholomaeus Visch (of Vischius) het met geld uit eigen beurs heeft gekocht, en wel omdat het uit handen van de Fransen moest worden gered, niet omwille van het profijt dat hij eruit zou kunnen trekken. In dat opzicht is Visch zijn belofte trouw gebleven, want het album lijkt ongeschonden tot ons te zijn gekomen - ondanks de verleiding de wapenbladen afzonderlijk te verkopen, waarvoor in het verleden zoveel bezitters bezweken zijn en waardoor zoveel alba zijn verminkt of verdwenen. De voorlaatste eigenaar van het album, Mr. Cornelis Johan Adriaan Bichon van IJsselmonde (1855-1923), stamde in rechte lijn af van Mr. Jean Bichon (1716-1801) die gehuwd was met Bartha Theodora Visch, op haar beurt een afstammeling van Willem Visch († 1668), broer en erfgenaam van Bartholomaeus Visch, die in 1635 ongehuwd overleed.⁵ Het album werd dus niet alleen door Bartholomaeus zorgvuldig bewaard, maar ook in de familie van geslacht op geslacht doorgegeven.

Toen Visch zijn transactie sloot, behoorde het album aan de "Nederlandse natie in de stad Angers".⁶ De schatkist van die natie was al geruime tijd leeg, en de drie gouden kronen die de natie van Visch voor het album kreeg, werden onmiddellijk overhandigd aan een Leids student, Firminus Regius,⁷ die kennelijk op zwart zaad zat. De natie besloot het album te verkopen omdat alle leden ervan uit Angers vertrokken. Visch verplichtte zich ertoe het album over zee naar Holland te sturen, samen met de boeken van de heer Middelgeest⁸ en enkele boeken die hijzelf had gekocht. Dat alles moet zich op 4 april 1617 hebben afgespeeld. De notitie werd die dag in het huis van "Princeps" (de voorzitter) van de Nederlandse natie te Angers opgesteld, ongetwijfeld ten bewijze van de goede trouw van de koper. Het bevreemdt dan ook dat de notitie niet ondertekend is en zelfs niet de naam van die voorzitter noemt. Het lijkt ons niet onmogelijk dat de voorzitter in kwestie niemand anders was dan Bartholomaeus Visch zelf. De praktijk in Angers zal, net als in andere naties van universiteitssteden, zijn geweest dat zo'n album aan de nieuwkomers werd overhandigd bij het vertrek van de oudere generatie studenten. Ook Visch zal het album in dat geval van een andere student hebben ontvangen. Van de studenten die op dat

jaar 1617 met name in het album worden genoemd, zegt Philips van Steelandt medio februari zelf dat hij geen geld meer heeft. Hij zal intussen dan ook zijn vertrokken. Ook Middelgeest moet al weg zijn geweest, aangezien Visch voor zijn boeken zorgt. Alleen Visch en Regius waren vermoedelijk nog over. Regius wachtte ongetwijfeld op reisgeld, en om hem die reis mogelijk te maken zal Visch het album aan zichzelf hebben verkocht. Regius hoefde in dat geval niet bij de overheid of de kerk om bijstand te bedelen, maar ontving van de natie de onderstand waar de leden normalerwijs recht op hadden. Een van de belangrijkste doelen van zulke verenigingen was immers de onderlinge bijstand.

Naties

We weten dus dat het album uit het bezit van de Nederlandse natie in de stad Angers stamt, die het in elk geval van 1614 tot 1617 gebruikt heeft. Nu kennen we ook uit andere universiteitssteden zulke naties.⁹ In feite is de "natie" of studentencorporatie (- het woord "studentenvereniging" kan beter niet worden gebruikt zolang we niet precies weten wat de juridische status van zo'n organisatie was -) een zeer oude vorm van opvang van vreemde studenten in een universiteitsstad. In de universiteiten van het oude Bolognese type, waarbij de universiteit (minstens theoretisch, want in werkelijkheid liep het zo'n vaart niet) onder beheer van de studenten stond, waren die naties de dragers van de universitaire structuur. Maar zelfs in het later sterk dominerende Parijse type van de universiteit, waarbij het bestuur bij de docenten berustte, behoorden de naties tot de instelling zelf. Studenten, *magistri* en/of docenten werden naar gebied van herkomst in naties ondergebracht, of in een enkel geval naar taalgebied, zoals te Bologna, waar alle Germaanse talen natuurlijk over één kam werden geschoren. Afhankelijk van de afstand tot de universiteitsstad was die regionale indeling meer of minder verfijnd. In de Franse universiteiten behoorden alle studenten uit het Heilige Roomse Rijk (althans voorzover ze van boven de Alpen kwamen) gewoonlijk tot één Germaanse natie, waar voor het gemak ook de studenten van de Britse eilanden, Scandinavië, Polen en verder centraal Europa toe werden gerekend. Dat was bijvoorbeeld het geval in Orléans, Bourges en Parijs. Omdat zulke naties tot de universiteit als instelling behoorden, was de bestuursstructuur ervan formeel geregeld, en het lidmaatschap verplicht voor wie aan de universiteit wilde studeren of promoveren.

De naties, die ook geldelijk voordeel uit het lidmaatschap trokken, letten er scherp op dat alle studenten zich ook inderdaad lieten inschrijven en hun bijdrage betaalden. Die bijdrage diende ertoe de belangen van de groep te verdedigen tegenover de lokale, kerkelijke of centrale overheid en af en toe zelfs tegenover het centraal niveau van de universiteit zelf. Behoeftige leden mochten op bijstand van de natie rekenen, en de paspoorten die de naties aan buitenlandse studenten verstrekten waren rechtsgeldig. Bovendien had de natie soms een eigen bibliotheek. Die van de Germaanse natie van Orléans was zeer aanzienlijk. Sommige naties van buitenlanders ontvingen daarenboven van de landsheer aanzienlijke privileges, die ze tot kleine staatjes in de stad maakten. Aldus te Orléans, waar de natie het *privilegium fori* (exemptie van de gewone rechtspraak) bezat en de leden van de natie wapens mochten dragen, net als de edelen. Dat laatste was een felbegeerd voorrecht: eenvoudige burgerzonen konden met hun degen op zij in de stad paraderen alsof ze van hoge adel waren.

Dat daar nogal eens ruzie van kwam, spreekt voor zich. Vooral de Germaanse en de Picardische naties, die beide een deel van de Nederlanden bestreken, kwamen te Orléans vaak op de vuist. Zo werd op de avond van 29 juni 1632 op de place du Martroy te Orléans

(het centrale plein van de stad) de Gelderse student Herman van der Hell tot Barlham, op dat moment tevens procurator (= voorzitter) van de natie, bij terugkeer van een feest doodgestoken door de Picardische student Noël Lévesque.¹⁰ In Angers onttaardde een studentenruzie tussen Nederlandse regentenzonen (De Sille, Hoogeveen, Berck) en Franse edelen in de winter van 1634/35 in een duel waarbij aan beide kanten vier studenten betrokken waren; omdat het in het Frankrijk van kardinaal Richelieu ten strengste verboden was te duelleren, werden allen gevangelijk naar Parijs gevoerd. Eerst toen vaststond dat de Nederlanders zich slechts hadden verdedigd tegen de aanval van de Fransen, werden ze vrijgelaten.¹¹ De hertog van Berry moest de studenten van de onder zijn gezag staande universiteit van Bourges, waar in 1621 het initiatief tot oprichting van een Germaanse natie was genomen, dan ook reeds in 1623 verbieden gewapend in de buurt van de rechtsschool te komen of tijdens de colleges de hoogleraren met hun wapens lastig te vallen.¹²

In de Middeleeuwen leverde de natie-dwang geen onoverkomelijke problemen op, al werd ook toen al gebekvecht over de afbakening van het recruteringsgebied van de naties. Toen vanaf de zestiende eeuw de nationale staten opkwamen en bovendien de kerkelijke eenheid teloorging, bestond de neiging afzonderlijke subgroepen binnen de naties te gaan organiseren of zich zelfs af te scheiden. Zo werd in 1630 in de Germaanse natie van Orléans, waar de Nederlanders ongeveer even talrijk waren als de Duitsers, afgesproken dat de bestuursfuncties gelijk zouden worden verdeeld tussen vertegenwoordigers van de twee landsgroepen (Belgae en Germani) en van de beide dominante religies (katholieken en protestanten). De vraag stelt zich natuurlijk of de Nederlandse natie te Angers van dezelfde aard was als de hierboven genoemde Germaanse naties in andere Franse universiteitssteden. Het is nuttig daartoe eerst te bezien wat Angers als universiteitsstad te bieden had.

Angers, de universiteit en de rij-academie

De universiteit van Angers (die net als alle andere Franse universiteiten in 1793 door de revolutionaire overheid werd opgeheven) was een van de oudste van Frankrijk.¹³ Ze was in de dertiende eeuw ontstaan uit een kapittelschool, die universitaire status kreeg toen de studenten van de universiteit van Parijs bij de grote studiestaking van 1229 massaal naar Angers en Orléans trokken. Het was oorspronkelijk vooral een rechtsschool, die in 1398 naar het model van Orléans werd ingericht en met dezelfde privileges begiftigd. In 1432 werden de overige faculteiten aan die van de rechten toegevoegd, maar Angers bleef toch steeds vóór alles een rechtsschool. Net als in Orléans kon men er, in tegenstelling tot de universiteit van Parijs, niet alleen in het kerkelijk, maar ook in het burgerlijk recht studeren en promoveren. Hetzelfde gold overigens voor de universiteit van Bourges, ten zuiden van Orléans gelegen en in 1463 opgericht. Deze drie universiteiten rivaliseerden onderling sterk, zeker toen in de late vijftiende en in de zestiende eeuw de rechtenfaculteit overal in betekenis toenam vanwege de opkomst van wat we de schrijftafelcultuur kunnen noemen: de rechtspraak werd vastgelegd, gecodificeerd en gestroomlijnd; onder de druk van de toenemende centralisatie van de staat werden allerlei instellingen met hun reglementen aangepast aan de veranderende omstandigheden; tenslotte groeiden de instellingen van de stedelijke en landelijke overheden zelf steeds meer uit tot complexe, bureaucratische gehelen, zodat van de overheidsdienaren een toenemende bekwaamheid in de omgang met het geschreven woord werd geëist. Meer nog dan de faculteit van de letteren profiteerde die van de rechten van deze ontwikkeling.¹⁴

Ook de universiteit van Angers kende een aantal naties, bijvoorbeeld de natie van Bretagne

en de natie van Maine, twee landstreken die niet ver van de stad gelegen waren. In de beginperiode van de universiteit schijnt er tevens een Germaanse natie te zijn geweest, die echter reeds in 1394 werd opgeheven, ongetwijfeld omdat de recente stichting van universiteiten op het grondgebied van het Heilige Roomse Rijk (Praag, Wenen, Erfurt, Heidelberg, Keulen) de noodzaak om in verre landen te gaan studeren drastisch had verminderd.¹⁵ Van de opbloei van de rechtenstudie in de zestiende eeuw hadden voornamelijk Orléans en het pas gestichte Bourges geprofiteerd. De godsdienstoorlogen waardoor Frankrijk in de tweede helft van die eeuw werd geteisterd, maakten het land voor buitenlandse studenten decennia lang onveilig, zeker wanneer ze een andere religie waren toegedaan. Het einde van die oorlogen, onder de regering van Hendrik IV, viel samen met de economische opbloei van de Noordelijke Nederlanden, die in Frankrijk een bondgenoot vonden tegen Spanje. De trek naar Frankrijk nam vanaf dat ogenblik des te meer toe omdat de Franse cultuur tevens de toonaangevende cultuur van Europa werd. Nauwkeurige cijfers zijn niet bekend, maar vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw werden in de Germaanse natie te Orléans jaarlijks gemiddeld een kleine veertig Noordnederlanders ingeschreven, tegen acht per jaar in Padua, zes in Heidelberg, drie in Genève.¹⁶ Niet alle studenten gingen echter naar Orléans, al was dat onbetwist de grootste trekpleister. Het werkelijke aantal door Frankrijk reizende jongeren zal gerust op het dubbele mogen worden gesteld.

Over de geschiedenis van de studiereis naar het buitenland in de middeleeuwen en de vroegmoderne tijd is de laatste jaren veel geschreven.¹⁷ Zeker is wel dat de studiereis juist in deze periode een belangrijke verandering onderging. De studie zelf kon steeds gemakkelijker dicht bij huis worden volbracht: in 1614 waren er, behalve het traditionele Leuven en Keulen, toen voor de katholieken gereserveerd, al universiteiten in Leiden en Franeker, en illustre scholen in Harderwijk en Steinfurt (Burgsteinfurt, net over de Duitse grens), terwijl de Groninger universiteit in dat jaar haar poorten opende. De reis naar het buitenland kon zo voor een belangrijke groep studenten - zij die geld genoeg hadden om zonder haast en zonder uitdrukkelijk doel rond te reizen - steeds meer een kennismakingsreis met andere talen, landen en culturen worden. Het doel van de buitenlandse reis is zesvoudig, zou de Leidse hoogleraar Thomas Erpenius dan ook in 1631 schrijven: "Finis peregrinationis sit notitia sextuplex. Linguae, Regionis, Religionis, rerum gestarum, morum et clarorum virorum", oftewel: de taal leren, het land zien, de godsdienst leren kennen, de geschiedenis, de zeden, en de beroemde mannen een bezoek brengen.¹⁸ En de reisgidsen door Frankrijk, Duitsland en Italië schoten als paddestoelen uit de grond.

Naast dat algemeen-vormende doel werd de reis door velen ook gebruikt om de doctors-hoed te verwerven, niet zozeer vanwege de kwaliteit van de wetenschap in het buitenland, als wel omdat een academische graad van een befaamde Franse of Italiaanse universiteit veel prestige gaf en de bul levenslang het tastbaar bewijs van een internationale vorming was. Graden konden in Frankrijk echter nogal prijzig zijn, omdat met de graad vaak een monopolie op de praktijkvoering als geneesheer of advocaat werd verworven, dat op termijn de investering overigens ruimschoots vergoedde.¹⁹ Bovendien was het studieprogramma, althans in theorie, veelal strakker dan in Nederland en diende de student eerst de lagere graden te verwerven of een bepaald aantal cursusjaren te doorlopen. Om buitenlandse studenten niet af te schrikken voerden verschillende universiteiten dan ook een speciaal doctoraat voor buitenlanders in, het zogenoemde *doctorat forain*. Dit was goedkoper dan het reguliere doctoraat, maar had geen civiel effect binnen Frankrijk: men verkreeg er dus niet het recht mee om in Frankrijk als advocaat of geneesheer te praktiseren. Dat kon wel in Nederland, waar voor een admissie als advocaat voor het Hof van Holland of als geneesheer bij een stedelijk Collegium Medicum gewoonlijk slechts

een diploma van een "fameuze universiteit" in binnen- of buitenland vereist werd, d.w.z. van een universiteit die formeel als zodanig bekend stond, zonder dat verder naar de kwaliteit van het onderwijs of de diepgang van de examens werd gevraagd. Ook de religieuze kleur van de universiteit deed er niet toe. Alleen de politieke gezindheid leidde bij de burgerlijke overheid aanvankelijk tot enkele aarzelingen, gezien de eed die aan universiteiten in vijandelijk gebied (Leuven!) werd geëist. Maar al spoedig werd ook dat probleem opgelost door een aanvullende eed van trouw, zodat in de Republiek niets meer een algehele erkenning van alle academische graden, waar ook verkregen, in de weg stond. Daarmee kreeg de Republiek een uitzonderingspositie in Europa, waar, te beginnen met de Zuidelijke Nederlanden, in steeds meer gebieden om religieuze of politieke redenen aan de studenten reisbeperkingen werden opgelegd. Het verklaart mede waarom de reis naar het buitenland juist voor de Noordnederlanders zo belangrijk was en voortduurde tot tegen het eind van de zeventiende eeuw, toen bijna alle andere landen hun grenzen al aan het sluiten waren.

Ook Angers kende zo'n speciaal doctoraat voor buitenlanders.²⁰ De graden aan buitenlanders verleend werden in speciale registers genoteerd, zodat er geen verwarring kon ontstaan. Vrijwel heel het archief van de oude universiteit van Angers is helaas ten tijde van de Revolutie verdwenen, maar enkele registers, waaronder drie behelzende de graden in de medicijnen tussen 1637 en 1727 aan buitenlanders verstrekt, zijn in particulier bezit geraakt en bewaard gebleven. Thans berusten ze op het kasteel Bas-Plessis van markies de Villoutreys de Brignac te Chaudron-en-Mauges. Het is ons nog niet gelukt toegang tot deze collectie te krijgen. Ruim een halve eeuw geleden heeft Abbé Pasquier de namen van een kleine negentig Engelse gepromoveerden eruit kunnen overschrijven.²¹ Het is bekend dat ook een groot aantal Nederlanders te Angers in de medicijnen is gepromoveerd.²² Hetzelfde geldt voor de rechten. Tot de gepromoveerden van Angers behoren bijvoorbeeld Johan en Cornelis de Witt (22 december 1645), en Constantijn en Christiaan Huygens (resp. 23 juli 1649 en 1 september 1655).²³ Johan de Witt schreef in zijn dagboek dat hij voor de beide graden van zijn broer en hemzelf in totaal 102 gulden had betaald,²⁴ aanzienlijk minder dan een graad in Leiden hem zou hebben gekost, waar bovendien de bijkomende kosten (drukken van de dissertatie, feest, enz.) zeer fors konden oplopen.²⁵

Johan de Witt bleef drie maanden in Angers, en hij leerde er vooral schermen en dansen. Dat brengt ons op het tweede reisdoel van de Nederlandse studenten te Angers. Net als in de Republiek kon men daar in de omgeving van de universiteit tevens een aantal particuliere meesters vinden, die de studenten praktische vaardigheden onderwezen: talen, paardrijden, dansen, schermen, enz. De roem van Angers bestond in de *Académie d'équitation*, een rij-academie die zeker al in 1601 bestond, maar tot het einde van het Ancien Régime een grote reputatie genoot. Zulke academies waren meer dan eenvoudige rijsscholen. Ze speelden in op het oude ideaal van de *uomo universale*, de universele mens, die zowel naar lichaam als naar geest goed ontwikkeld behoorde te zijn. Men kon er dan ook tegelijkertijd allerlei lessen in intellectuele vaardigheden nemen.²⁶ De advocaat Jacques Bruneau de Tartifume, die aan die academie Griekse les gaf aan wie zich daarvoor interesseerde, hield een album amicorum van zijn leerlingen bij. Dat album zelf is verloren gegaan, maar in een Beschrijving van de stad Angers in handschrift, getiteld *Philandino-polis*, geeft hij ter ondersteuning van de stelling dat de vreemdelingen het liefst naar Anjou gaan de namen van de 644 studenten die tussen 1601 en 1635 hun naam in zijn album hebben gezet.²⁷ Te zelfder tijd was er te Angers een bekend schermmeester, Pierre Baullain, die eveneens een album heeft nagelaten: het loopt van 1613 tot 1636 en overlapt dus het album van Bruneau, maar tegelijk treffen we er een groot aantal namen aan van andere studenten - vooral Duitsers - die kennelijk wel wilden leren schermen, maar aan

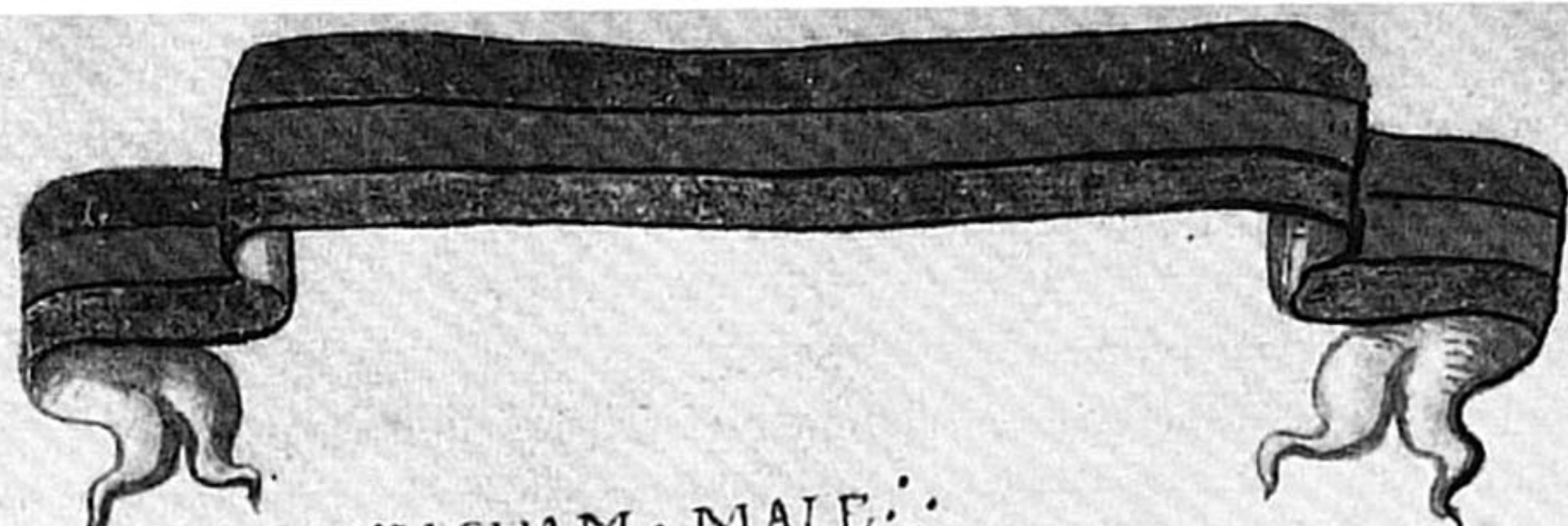
Grieks een broertje dood hadden.²⁸ In totaal vinden we in deze beide bronnen de namen van 203 Noordnederlanders, bijna allen tot de maatschappelijke bovenlaag behorend en tennaastebij naar rato van de bevolking over de gewesten van de Republiek verdeeld. Van 182 onder hen is de maatschappelijke positie van de vader met zekerheid bekend: 48 (26%) behoorde tot de ridderschappen of de oude (vaak nog katholieke) adel, 77 (42%) was zoon van een vermogend koopman of rentenier, 53 (29%) kwam uit de kringen van hoge ambten en vrije, intellectuele beroepen, slechts 4 (2%) was zoon van een intellectueel in loondienst, professor of predikant.²⁹ Kinderen uit het boeren- of ambachtsmilieu vinden we er niet onder, met uitzondering van een Friese goudsmidsgezel die zich vermoedelijk in zijn ambacht kwam bekwamen.

Angers en de "grote tour"

Er waren dus minstens vier redenen waarom een jongeman uit de eerste helft van de zeventiende eeuw Angers in zijn reisroute kon opnemen: een studie aan de universiteit - vermoedelijk het minst belangrijke doel; promotie tot een graad in de medicijnen of de rechten; verwerving van praktische vaardigheden bij beroemde meesters in de rij-, scherm- of andere kunsten; tenslotte een meer algemeen vormingsdoel, het aanleren van goede manieren om als een *honnête homme* naar de Republiek terug te kunnen keren.

Enkele concrete voorbeelden kunnen duidelijk maken op welke manier Angers in de reisroute van de studenten werd ingevoegd. Jacob Revius (1586-1658), de bekende Deventer burgemeesterszoon, predikant, dichter en revisor van de *Statenbijbel*, had sedert 1604 in Leiden en Franeker theologie gestudeerd toen hij in 1610 ter afronding van zijn vorming een studiereis door Frankrijk ondernam.³⁰ Aan het slot van zijn *Geschiedenis van Deventer* beschrijft hij zelf uitvoerig zijn reisroute, kort voordat de Noordnederlandse natie te Angers werd opgericht.³¹ Hij vertrok in 1610 per schip naar Rouaan, ging daarna over land langs de Seine naar Parijs en daalde vervolgens af naar Orléans, vanwaar hij de Loire volgde om via Blois en Tours naar Saumur te gaan. Daar was een gerenommeerde protestantse academie van nogal vrijzinnige signatuur waar hij geruime tijd bleef. Na een rondreisje door Maine et Anjou en een bezoek aan het befaamde, grote jezuïetencollege La Flèche (in 1603 opgericht en na een proces dat ook in het buitenland veel ophef maakte net geen universiteit geworden), ging hij naar Angers waar hij de universiteit bezocht. Vandaar daalde hij de Loire af en ging over zee en vervolgens langs de Garonne via Bordeaux naar Toulouse. Daarop trok hij in rechte lijn weer naar het Noorden: eerst naar Montauban, waar een belangrijke protestantse academie van orthodoxe signatuur was. Via de universiteitssteden Cahors en Poitiers keerde hij terug naar Saumur om tenslotte een bezoek aan Orléans te brengen. Hij liet er zich inschrijven in de Germaanse natie, waarvan hij korte tijd bestuurslid (assessor) en bibliothecaris was. In de zomer van 1612 keerde hij na een reis van twee jaar via Parijs weer naar Deventer terug. Dank zij het Twaalfjarig Bestand kon hij nu gewoon door de Zuidelijke Nederlanden reizen, via Kamerijk, Bergen, Brussel en Antwerpen.

Revius' reisverslag vormt een goed voorbeeld van de "grote tour", die voorbij de Loire naar Zuid-Frankrijk voerde, en voor de meest gefortuneerden naar Italië. Het laat zien dat zo'n studiereis meerdere doelen tegelijk kon dienen. Revius' bezoek aan de twee protestantse academies mag worden beschouwd als de voltooiing van zijn theologiestudie. De vermelding van een min of meer uitvoerig bezoek aan de universiteiten van Angers en Orléans wijst op een ander doel. In Angers was alleen een katholieke theologische faculteit³² en in Orléans kon toen helemaal geen theologie worden gestudeerd. Het bezoek



QVI • NVNQVAM • MALE •
NVNQVAM • BENE •

Loue mon' little
I shall your loue

ant loue my jonge
be illeange Aronge

Contante
Page

mant
Richesse

In Cour en amour
Chacun n'a pas

et en Chage
Ce qu'il pourdra
sse



Amour par tout
par tout amour
tout par amour

LIEVINVS RIVIT
ROTTERODAMENSIS
ANNO 1614
DIE AVGVSTI 29

Amour fait beau coup
Mais Argent fait tout

Argent amme et le vin
ant leur ban et leur zemin

aldaar gold dan ook niet zozeer de studie, als wel de vorming van de man van de wereld, volgens het toen geldende ideaal van de *honnête homme*: men verkeerde er in gezelschap van grote heren uit buitenlandse adel en Nederlands patriciaat. In dat gezelschap kon men, zoals gezegd, al die vaardigheden leren die voor de omgang met de hogere kringen ook in het vaderland onontbeerlijk waren: Frans spreken (het dialect van Anjou, dus dat van Angers, gold als een van de zuiverste van Frankrijk), wijn drinken (de Loire-wijnen waren toen op het toppunt van hun reputatie), goede manieren, en, met behulp van een van de vele particuliere meesters die in zulke steden gevestigd waren, paardrijden, schermen, omgaan met degen en rapier, dansen, zingen en luitspelen. Die vormingsreis van de jonge leden van de maatschappelijke bovenlaag is door mevrouw Frank-van Westrienen in haar proefschrift over de grote tour als een "educatiereis" gekenschetst, tegenover de "academie-reis" die werd ondernomen om kennis te verwerven door een doelgerichte studie aan een universiteit of academie. Bij Revius blijken beide vormen van reizen door elkaar te lopen, net als een goede dertig jaar later het geval zal zijn bij de Leidse lakenrederszoon Pieter de la Court, die toen wellicht nog predikantsambities koesterde: de vormingsreis bevatte voor hem tevens een stukje studiereis.³³

Een van de voordelen van Angers was, dat het zo centraal gelegen was. Uit het album amicorum van Everhard Avercamp, de zoon van de Kampense stadsapotheker, kunnen we bijvoorbeeld afleiden dat zijn reisroute Angers minstens tweemaal heeft gekruist en dat Angers in beide gevallen voor hem de uitvalsbasis is geweest voor talrijke uitstapjes naar plaatsen in de omgeving: hij bleef er tweemaal vier maanden, in de herfst van 1619, en in de winter van 1622/23.³⁴ De aantrekkingskracht die Angers op veel studenten uitoefende lag dan ook veeleer in de gunstige ligging van de stad, in de mondaine faciliteiten die ze bood en in de aanwezigheid van een gecultiveerd milieu dan in de stad zelf. In de meeste reisverslagen wordt Angers doodgezwegen, of uiterst stiefmoederlijk behandeld in vergelijking met de aandacht die Parijs, Orléans, Tours of Saumur krijgen.³⁵ De Dordtse burgemeesterszoon Cornelis de Bevere (ook wel Van Beveren genoemd, 1591-1663), die in 1612-13 een grote tour door Frankrijk, Duitsland en Zwitserland maakte, was van 1 tot 8 april 1613 te Angers, in de paasweek. Hij weet te melden dat Monsieur de Varennes gouverneur van de stad Angers is, maarschalk Boisdapphin gouverneur van Anjou, en Charles de Miron (zoon van de lijfarts van koning Hendrik III) bisschop. Hij bezichtigt twee fraai gebeeldhouwde altaren in de abdij Saint-Serge, en woont op Eerste Paasdag in de kathedraal Saint-Maurice de vespers bij, waarna de bisschop in vol ornaat een audiëntie houdt. Tenslotte weet hij van horen zeggen dat achter het altaar van Saint-Denis in die kerk een gat is waarin de vrouwen op de feestdag van de heilige haar vinger steken om bevrucht te raken. Vanuit Angers maakt De Bevere een week lang uitstapjes, onder andere naar het buitenhuis van prins Rohan-Guéménée en naar het "treffelijkste collegie van Iesuiten van gansch Francrijck" in La Flèche, met zijn acht klassen en tweehonderd kostleerlingen. Op 8 april vertrekt hij weer uit Angers, zonder de universiteit of de studenten een woord waardig te hebben gekeurd.³⁶ Inderdaad komt zijn naam niet onder de studenten van de rij-academie van Angers voor, en weten we uit zijn dagboek dat hij kort tevoren te Orléans reeds tot doctor in de rechten was gepromoveerd.³⁷ De promotie gold kennelijk als een afsluiting van de vormingstijd, waarna men zich uitsluitend nog met toerisme bezighield.

Pieter de la Court was dertig jaar later al evenmin erg onder de indruk van de stad. Na een studieverblijf van twee maanden in Saumur, bij de rekkelijke hoogleraren Moyse Amyraut, Josué de La Place en Louis Cappel, vertrekt hij op 30 juni 1642 naar Angers. Hij neemt zijn intrek in Het Groene Kruis, in de voorstad. Was de stadspoort bij aankomst al gesloten? In alle geval vinden we hem een paar dagen later in "Le Boeuf Couronné" (De Gekroonde Os), waar de waard hem naar zijn gevoel afzet door voor een moot gezouten

rog 15 stuivers te rekenen. "De stat Angiers is door een rievier die naer de Loire loopt in twee deelen gedeelt", schrijft hij, "is rontom met een oude wal, die meest op blawe rost gefondeert is, omcingelt. De huysen syn slecht als oock de straten en als wy der waren oock seer beslyckt, heeft aen de rivier een out kasteel daer soldaten op leggen". Hij woont een rechtszitting bij, bezoekt net als De Bevere de kathedraal, stelt zich op de hoogte van de staat van de gereformeerde gemeente, gaat naar de leisteengroeven bij de stad kijken en gebruikt de maaltijd met twee monniken van de Trinité-abdij, "fraey int praten maer in theologie niet ervaren" - omdat ze namelijk meenden dat de Tenhemelopneming van Maria in de Handelingen der Apostelen vermeld stond.³⁸

Nog een laatste voorbeeld. Jacob Olfertsz de Jong (1599-1646), zoon van de vermogende koopman en burgemeester van Hoorn Olfert Barentsz, reist in april 1621, na zijn studie in de rechten te Leiden, naar Engeland en vandaar naar Frankrijk.³⁹ Hij zoekt er eerst zijn jongere broer Barent op, die in Rouaan bij Mr. Adam Raij voor koopman in de leer is, en vindt in Parijs zijn oudste broer Jan op hem wachten. Samen trekken zij in gezelschap van Jacob Calff uit Alkmaar naar Orléans, waar ze drie maanden blijven. Eind augustus promoveren ze er gedrieën in de rechten, nu tevens vergezeld van Gerbrant Buyck en Pieter Crap, beiden uit Hoorn, en Cornelis Sonneveld, uit Alkmaar, die hun pad in Frankrijk al meermaals hadden gekruist.⁴⁰ Begin november varen ze van Orléans met een boot de Loire af tot Blois, waar ze een tijd blijven om de kastelen langs de Loire te bezichtigen. De tocht gaat verder naar Saumur, waar ze hun intrek nemen bij Monsieur La Moche. Na een paar dagen trekt de oudste broer via Angers weer op huis aan, terwijl Jacob al spoedig "in een dootlijcke rasende coortse" valt, "dewelcke mij veel gelts costende, alsoo mij mijn hospes, de doctor en de apothecair alle om seerst sochten te scheeren, in voegen dat mij mijne penninghen daer door sulx waren vermindert, dat ik de groten Franschen tour, en misschien mijn Italiaenschen reijse most uijt mijn sinne setten". Zo gaat de winter voorbij. Door schade en schande wijs geworden ontvlucht hij het gezelschap van zijn landgenoten en huurt in maart 1622 een kamer in het stadje Bourgeuil aan de Loire, bij Monsieur Olivier à la Fontaine, "daer ick voor een civilen penning goet contentement ontfangen heb ende van de inwoonders courtoise bejegening en familiaren ommeegang, tewelck mij groot voordeel aenbracht in de Fransche tale, ende vermits geen compagnie was hebbende als voor een weijnich tijts eenen Otto Valck van Groeninghen, die mij aenleijdinge tot excessen dede". Weer aangesterkt koopt hij voor 35 gulden een paard van zijn hospes en vertrekt op 19 juni 1622 naar Angers. "Aldaer de lantsluijden begroetet hebbende voor vier ofte ses daghen", keert hij weer terug naar Bourgeuil, om uiteindelijk te besluiten dat het verstandiger is via Le Mans, Caen en Rouaan op huis aan te gaan aangezien de protestanten in Frankrijk met de dag vijandelijker bejegend worden. In Le Havre wordt hij tenslotte voor een spion aangezien en ondanks het studentenpaspoort dat hij in september 1621 van de Germaanse natie in Orléans had gekregen (- vandaar het belang om zich bij een natie te laten inschrijven -) wordt hem gelast onmiddellijk te vertrekken. Thuisgekomen in Hoorn ontdekt hij dat zijn ouders over hem in angst zaten omdat in Holland het gerucht ging dat enkele Nederlanders in Parijs waren opgehangen vanwege een aanslag op de koninklijke garde.⁴¹

Bij zijn vertrek uit Orléans schreef Jacob Olfertsz een verzuchting in zijn dagboek die enig inzicht geeft in wat de jonge reizigers werkelijk uitvoerden: "Alhier can ick niet nalaten om aen te wijsen hoe schadelijck het is, sich lange tot Orleans te onthouden. De oorsaken sijn tweederleij: eerstelijck om dat daer altijt gevonden wort een overgroot getal van Hooghe ende Nederduijtschen, derwelcken gestadigen ommeegang het eenighe beletsel is dat de Fransche tale, dewelcke daer andersins heel suiijver ende wel gesproken wort soo overlangsaem wort aengenomen. Ten anderen omdat aldaer soo substantieusen wijn is,

ende daer beneffens soo aengenaem, dat weijnighen deselve met middelmaticheijt hebben cunnen nuttigen. Daer en boven comen de lantsluiden malcanderen aldaer dagh voor dagh besoecken twelck oorsaeck geeft van sware excessen ende overstallighe debauche, waer uijt nootsakelijk volgen moeten ongesontheden, ende sware extraordinarise oncosten.”⁴² Wat hier voor Orléans wordt gezegd, geldt uiteraard even goed voor Angers, die andere vaste halteplaats op de Loireroute, de “kleine tour” die ook voor de minder welgestelde student financieel haalbaar was.

De Nederlandse studentenvereniging te Angers

Terugkerend naar ons uitgangspunt, kunnen we nu een antwoord geven op de vraag wat voor type corporatie de “Natio Belgica in Civitate Andegavensi” is geweest die het hier besproken album heeft nagelaten. Eigenlijk geeft reeds de titel aan dat het hier niet om een “universitaire natie” in de volle, juridische zin van het woord gaat. Er wordt immers over een natie in de stad Angers gesproken, niet van een natie aan de universiteit. Weliswaar werd in 1600 door de studenten uit het Heilige Roomse Rijk die toen te Angers waren een verzoekschrift ingediend om herstel van de Germaanse natie die in 1394 was opgeheven, maar uit niets blijkt dat dit verzoek is ingewilligd. Het zou dan trouwens in alle geval om een breder ruimtelijk verband dan alleen de Nederlanden zijn gegaan. Ook ontbreekt in het album een minstens summiere opgave van de statuten van de vereniging, zoals niet alleen gebruikelijk was bij de formeel ingestelde universiteitsnaties, maar zelfs bij de particuliere studentenverenigingen in de Republiek. Tenslotte horen we eigenlijk alleen in de notitie die de opheffing van de natie aankondigt iets over bestuursleden, en wel over een “princeps”, een ietwat ongebruikelijke benaming voor de voorzitter van de natie, gewoonlijk “procurator” of “praeses” genoemd.

In feite moet de “Natio Belgica” van Angers dan ook een louter particuliere studentenvereniging met een lidmaatschap op vrijwilligheidsbasis zijn geweest, die geen dwang tot toetreding kon uitoefenen. Bijna gelijktijdig met de opheffing van de vereniging te Angers, in oktober 1617, werd te Leiden formeel een soortgelijke vereniging voor studenten uit Gelderland en Overijssel opgericht. Andere verenigingen volgden in Utrecht en Franeker, maar tegen het laatste kwart van de zeventiende eeuw waren alle verenigingen in de Republiek op last van de overheid, die er slechts haarden van onrust in zag, ontbonden, of gewoon verlopen.⁴³ Maar in werkelijkheid bestonden zulke verenigingen te Leiden reeds langer. In 1582 wordt in de handelingen van de Leidse senaat namelijk al over een Fries-Hollandse natie gesproken, die dan formele erkenning verzoekt - hetgeen overigens wordt geweigerd. Een van de problemen die de universitaire overheden in de Republiek met zulke corporaties hadden, was hun verplicht karakter: op basis van vrijwilligheid konden ze worden getolereerd, maar geen student mocht tot een lidmaatschap worden gedwongen. Hoe was dit nu te Angers?

Wanneer we alle gegevens over de aanwezigheid van Nederlandse studenten te Angers in de jaren 1614-1617 uit de drie hierboven genoemde bronnen (waaraan nader onderzoek natuurlijk nog allerlei losse inscripties in alba amicorum of gegevens uit dagboeken en correspondenties zou kunnen toevoegen) naast elkaar leggen, krijgen we een vrij duidelijk beeld van de vereniging. Het lijkt, getuige de nevenstaande tabel, om een *Noord-nederlandse* vereniging te gaan, want de ene student die uit Antwerpen geboortig was (en wiens lidmaatschap van de vereniging trouwens niet eens vaststaat), had zich intussen kennelijk reeds in het Noorden gevestigd. De natie bestrijkt vermoedelijk ook het gehele gebied van de Republiek, want onder de leden vinden we niet alleen Hollanders en

Tabel
Overzicht van de Nederlandse studenten te Angers, 1614-1617

Naam	Plaats van herkomst	1614	1615	1616	1617	Te Orléans
Blockhusius, Govert	Schoonhoven	N R(1613)				
Schuijlen, Cornelis van*	Goes	N				
Bisschop, Willem*	Rotterdam	N	R			1611
Torre, François de la	's-Gravenhage	N			S	
Hooch, Cornelis van der*	's-Gravenhage	N				
Hooch, Arent van der	's-Gravenhage	N				
Kievit, Lieven	Rotterdam	N				1615
Blaubeen, Jacobus*	Goes	N				
Lange, Simon de*	Schoonhoven	N	R			1614
Grijse, Jean de	's-Gravenhage	N				
Storm, Gerrit*	Amsterdam	N				1614
Schoonhoven, Floris	Gouda	N	R			1614*
Cincq, Herman	Gouda	N	R	S		1614*
Walenchurch, Bruno	Rotterdam	R	S			1613*
Tweenhuysen, Henrick van*	Amsterdam	R	N			1622
Swesereng, Adriaen van	Utrecht		N			1615*
Cats, Amadee [Theophilus] van	Zeeland		N			1615
Dussen, Dirck van der(*Leiden)	Delft		N			1615
Beresteyn, Arnold van	Delft		N			
Hoeff, Willem van der	Delft		N			
Polyander, Johannes	Dordrecht		N			1615*
Pauw, Reinier	Amsterdam		N			1615*
Hacfort, Wijnand	Arnhem		N	S		1616
Amstel van Mynden, Sweder van	Utrecht		N	S		
Hoeff van Zijll, Jacob van	Utrecht		N	S		
Pannekoeck, Hieronymus	Veluwe		N			
Haestrecht, Godefroy van	Drunen		N			1615
Cincq, Gerard	Gouda		S R	N		1615*
Somer, David	Veere		N			1616
Santen, Beuckel van*	's-Gravenhage			N		
Cooth, Reinier van	Veluwe			N		
Reael, Jacob (*Leiden)	Amsterdam				R	1616
Vinnen, Arnout (*Leiden)	's-Gravenhage				R	1616
Bije van Almonde, A. de	's-Gravenhage				R	1616
Colterman, Daniel	Haarlem			N	R	1616*
Sloos, Jan	Gouda			N		1616*
Steelandt, Philips van	Buren?				N	
Middelgeest, [Simon]*	Antwerpen				(N)	
Visch, Bartholomaeus	Rotterdam			R	(N)	1616*
Regius, Firminus	Leiden				(N)	
Huyssen, Johan (*Caen)	Middelburg				R	
Loo, Adriaen van der	Dordrecht				R	1616*
Mathenesse, Johan van	Schiedam?				R	

N = lid Noordnederlandse natie te Angers
R = student Rij-academie te Angers
S = leerling van schermmeester Pierre Baullain te Angers
* = promotie in de rechten

Zeeuwen, maar ook enkele Utrechtenaren en Geldersen. Was de natie ook bij uitsluiting Noordnederlands? Gezien de afbeelding van de wapens van "de zeventien provinciën"⁴⁴ op het eerste blad - waarmee de Nederlanden als geheel werden gesymboliseerd - is dat niet strikt noodzakelijk. Feit is echter dat slechts zeer weinig studenten uit de Zuidelijke Nederlanden in die jaren naar Frankrijk trokken: slechts 4 op 207 Nederlanders aan de rij-academie van Angers kwamen uit het Zuiden. De natie kan dus wel degelijk een Grootnederlandse intentie hebben gehad, maar bij toeval geen Zuidnederlanders hebben geteld.

De natie van Angers was bij lange na niet zo groot als te Orléans, zelfs niet wanneer we daar alleen de Nederlanders tellen, maar zij was toch ook niet helemaal te verwaarlozen. De aantrekkingskracht van Angers moet dus bepaald niet worden onderschat. Als men gemiddeld een maand of twee à drie te Angers verbleef, waren er in 1614 en 1615 voldoende leden om de vereniging zonder onderbreking te doen voortbestaan. In feite reisde men vaak in groepjes, hetgeen de natie bij een collectief vertrek nogal eens in gevaar kan hebben gebracht: zo blijken Gerrit Storm, Floris Schoonhoven en Herman Cincq samen te Orléans te zijn ingeschreven en ook gelijktijdig in Angers aanwezig te zijn geweest. De daling van het aantal leden in 1616 en 1617, die tot de opheffing van de natie zou leiden, komt overeen met die van het aantal studenten aan de rij-academie.⁴⁵ Ze gold ook voor de Duitsers, maar de reden ervan is te minder duidelijk daar men juist tijdens het Bestand een toename van het aantal buitenlandse reizigers zou verwachten. Onmiddellijk na afloop van het Bestand blijkt het aantal reizigers echter overal weer toe te nemen.

Zoals te verwachten kwamen de meeste studenten naar Angers in het raam van een rondreis, een "kleine tour" of een "grote tour". De reis naar Angers was namelijk nauw gekoppeld aan die naar Orléans: de laatste kolom van de tabel, waar het jaar van inschrijving te Orléans is opgegeven, laat zien dat meer dan de helft van de leden van de natie van Angers is teruggevonden in het register van die van Orléans.⁴⁶ Een tiental van hen promoveerde ook te Orléans. De promotieregisters van Angers zijn voor de bewuste periode geheel verdwenen, maar het negental overige studenten dat later in de rechten blijkt te zijn gepromoveerd en waarvan de promotie niet elders (Orléans, Leiden, Caen) is teruggevonden, zou de bul heel goed te Angers kunnen hebben gehaald. Deze zijn met een sterretje achter de naam in de eerste kolom aangegeven. Weliswaar is de overlap tussen Orléans en Angers vrij groot, maar toch blijken ruim vier op de tien studenten van Angers niet naar Orléans te zijn gegaan. Dat suggereert dat Angers voor een deel van de reizigers op een andere route dan de traditionele Loire-tour lag, en wellicht zelf het middelpunt van een rondreis vormde. Het maakt ook duidelijk dat we Orléans niet een al te exclusieve plaats in de "tour" moeten geven. Nader onderzoek naar de reisroutes van de studenten, zoals die bijvoorbeeld uit de inschrijvingen in de alba amicorum kunnen worden gereconstrueerd, zal meer helderheid in deze zaak kunnen brengen.

Opmerkelijk is dat op vier na alle studenten die vóór de opheffing van de natie aan de rij-academie van Angers of bij schermmeester Baullain stonden ingeschreven, ook in het album van de natie voorkomen. Mogen we daaruit afleiden dat de natie inderdaad de totaliteit van de reizigers omvatte? Het is immers mogelijk dat de vier in het wapenboek van de natie ontbrekende reizigers eenvoudig niet in het album voorkomen omdat ze hetzij niet de moeite hebben genomen hun wapen erin te doen afbeelden, hetzij er niet de tijd of het geld voor hebben gehad (zoals in het geval van Philips van Steelandt uitdrukkelijk staat aangegeven). Toch lijkt het ons twijfelachtig dat het album door alle reizigers zou zijn getekend. Het valt op dat het album geen ledenlijst bevat, maar slechts een wapenboek is. Het is niet eens zeker dat de vereniging pas in 1614 is opgericht: de aanwezigheid van het

portret van een al vier jaar eerder overleden koning zou zelfs kunnen doen vermoeden dat het album toen al werd aangelegd, maar om de een of andere reden eerst later dienst ging doen. Ook blijkt van groepjes studenten die te Orléans als reisgenoten voorkomen, nogal eens slechts één enkele reiziger zijn wapen in het album van Angers te hebben geplaatst: aldus Reinier Pauw, die samen met David van Reigersberch uit Veere te Orléans was, of Dirk van der Dussen, die Willem van Veen uit Alkmaar als reisgenoot had, of Govert van Haestrecht, die samen met Dirk van Beresteyn uit Delft naar Orléans reisde. Het is niet erg waarschijnlijk dat al deze groepjes al uiteen waren gegaan vóórdat ze te Angers aankwamen: daarvoor was samenreizen in het buitenland te belangrijk. Al met al lijkt het waarschijnlijk dat het album slechts de wapens van een deel van de studenten te Angers bevat. Het werkelijke aantal Nederlandse studenten te Angers of Nederlandse leden van de vereniging kan dan ook groter zijn geweest.

Een laatste vraag is die naar de maatschappelijke positie van de reizigers. Uit de inschrijvingen aan de rij-academie van Angers hadden we reeds besloten dat het daar ging om de maatschappelijke bovenlaag. De wapendragers uit het album van de Nederlandse natie uit de jaren 1614-1617 vertonen geen wezenlijk ander beeld. Vrijwel alle jonge reizigers komen uit de regentenfamilies en zijn zelf zoon van een stedelijk regent, lid van de vroedschap of schepen. De uitzonderingen horen al evengoed tot de bovenlaag: de broers Van der Hooch zijn zoons van een raadsheer in het Hof, Tweenhuysen is zoon van een zeer vermogend koopman en reder (die trouwens zelf een album amicorum over de jaren 1612-1633 heeft nagelaten⁴⁷), de vader van Storm is fiscaal, die van Polyander hoogleraar te Leiden, en Van Santen is zoon van een auditeur in de Rekenkamer. Tenslotte zijn er nog enkele edelen onder: De la Torre (oorspronkelijk uit het Brugse), De Grijsse (eveneens afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden), Hacfort, Van Amstel van Mijnden. Hoewel Polyander als onverdacht calvinist mag gelden, geldt dat bepaald niet voor alle reizigers. Nog afgezien van enkele notoire katholieken (bijvoorbeeld Hacfort, Van Amstel van Mijnden, en Van Hoeff van Zijll, die vermoedelijk samen reisden) vinden we er een groep zoons van regenten onder die zich even later als remonstrantsgezind zouden doen kennen of terug zouden keren naar het katholicisme en waarvan sommigen (zoals Kievit en Schoonhoven) door prins Maurits zouden worden afgezet. Alles bij elkaar geeft dit album ons een goed beeld van de nog breed samengestelde, tolerante Noordnederlandse bovenlaag aan de vooravond van de zuiveringen door prins Maurits.

Bijlage

Wapens wapenboek Angers⁴⁸

1. *Cornelius van Schuijlen. Anno 1614 die Junij 24.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in blauw drie zilveren eenden, goud gepoot en gebekt; II en III in rood drie groen gesteelde en gebladerde gouden bloemen. Helmtken: een uitkomende eendekop met hals. Dekkleden en wrong: blauw, zilver, goud en rood. Wapenkreet: *Je maintiendray* op een in drieën doorsneden, zilver, blauw en goud lint.

Mr. Cornelis van Schuijlen, heer in Kapelle, Biezelinghe en Eversdijk, geb. omstr. 1598, uit Goes, te Angers (Ned. natie) 24 juni 1614, student te Leiden (rechten) 24 dec. 1618, lid schuttersgilde St. Joris te Goes 1625-†, begr. ald. 3 okt. 1646, zn. van Pieter Cornelisz en Catharina Joosdr van der Werve.⁴⁹

Ouders: Pieter Cornelisz van Schuyle, heer in Kapelle, Biezelinghe en Eversdijk, schout van Kapelle 1588,

werd poorter van Goes 31 dec. 1595, komende uit Kattendijke, schepen van Goes 1599-1604, begr. ald. 31 dec. 1607, tr. 1e Goes 23 nov. 1594 Cornelia Cornelisdr Bonssinck, † 11 maart 1596; tr. 2e Goes 3 jan. 1598 Catharina Joosdr van der Werve, † 's Heer Hendrikskinderen, begr. Goes 26 okt. 1642.

Ongehuwd.

2. *Guilielmus Episcopus, Roterodamo Batavus, anno 1614 die Augusti 26.*

Wapen: Doorsneden: A in blauw twee op de doorsnijdingslijn zittende zwarte vogels, boven vergezeld van een opvliegende zilveren vogel, rood gepoot en gebekt; B in rood een zilveren olifant op losse grond. Helmtaken: de opvliegende vogel van het schild. Dekkleden en wrong: blauw, zilver en rood.

Tekst: *Fac quod facis.* (Wat je doet, doe dat ook echt).

Mr. Willem Bisschop,⁵⁰ geb. Rotterdam omstr. 1585, student te Leiden (rechten) 20 nov. 1604, te Orléans (rechten) maart/juni 1611, te Angers (Ned. natie) 26 aug. 1614 en (Académie d'équitation) 1614, ontvanger gemene landsmiddelen te Rotterdam 1616-, ontvanger-generaal Admiraliteit op de Maze 1616-, † Rotterdam 30 juli 1617, zn. van Reyer Arentsz Kievit en Elisabeth Willemsdr Biscop, neef van nr. 5.

Ouders: Reyer Arentsz Kievit, geb. 1554, olieslager, brouwer in De Olyphant te Rotterdam, regent weeshuis 1582-1584, vroedschap 1587-1606, tesorier 1594, 1598, gedeputeerde ter dagvaart 1602, boonheer 1603 van Rotterdam, ontvanger-generaal Admiraliteit op de Maze, † Rotterdam 16 sept. 1606, zn. van Arent Ysbrantsz (bakker in De Olyphant) en Anna Damendr van Nydeck, tr. 1e Rotterdam 5 sept. 1576 Elisabeth Willemsdr Biscop, geb. 1556, † 7 febr. 1593, dr. van Willem Pietersz (kamerbewaarder ten raadhuize, regent Elisabethgasthuis en kerkmeester te Rotterdam) en Maritge Ariensdr;⁵¹ tr. 2e (ondertr. Rotterdam 31 aug.) 1597 Laurentia van Baerle, geb. Klundert, † Rotterdam 27 april 1601, dr. van Hendrick en Eva de Hooghe; tr. 3e (ondertr. Rotterdam 21 aug.) 1605 Elisabeth Halling, dr. van Pieter en Dorothea Jansdr en wed. van Cornelis Adriaensz Wittert.

Huwelijk: tr. Johanna van Oldenbarnevelt, geb. Rotterdam, † 1663, dr. van Mr. Helias, ridder, heer van Middelharnis, pensionaris van Rotterdam, en Johanna Cornelisdr van Crimpen; zij hertr. Delft 5 juni 1620 Adriaen van der Dussen.⁵²

3. *Francois de la Torre, Hagensis, 1614.*

Wapen: In groen een gesloten zilveren burcht, met vier kantelen, gedekt met een gevaand punt dak, vergezeld van twee de burcht vasthoudende gouden leeuwen, rood getongd. Wapenkreet: *Je maintien-*

dray op een in drieën doorsneden, zilver, blauw en goud lint.

François de la Torre,⁵³ heer van Valkenisse, geb. 's-Gravenhage omstr. 1588, katholiek, te Angers (Ned. natie) 1614 en (schermlerling)⁵⁴ 1615, te Burgos 1615, gegoed op Tholen, in 's-Heerarendskerke, Wissekerke, Ovezande en Craeyaertspolder, † 1662, zn. van Philippe en Henrica van Cuylenburg.

Ouders: Philippe de la Torre, heer van Valckenisse, † 's-Gravenhage 1616, zn. van Jacques (secretaris van de Geheime Raad, schepen van het Brugse Vrije) en Adriana de Cocq van Opijnen, tr. Henrica van Cuylenburg, dr. van Sweer en Anna van Cuylenburg.

Huwelijken: tr. 1e (r.k.) 's-Gravenhage 29 sept. 1624 Maria van Poelgeest, geb. 20 sept. 1595, begr. 's-Gravenhage 31 okt. 1635, dr. van Jasper (raad ter Admiraliteit op de Maze 1597, ter Admiraliteit in Noord-Holland 1601) en Margaretha Arendsdr van Dorp; tr. 2e (ondertr. 's-Gravenhage 22 sept.) 1639 Adriana Isabella Boisot, zijn nicht, uit 's-Hertogenbosch, in 1674 te 's-Gravenhage aangeslagen voor 141.400 gulden, dr. van Jacques (kapitein in Spaanse dienst) en Adriana de la Torre.

4. *Cornelius vander Hooch, Hagensis 1614.*

Wapen: In goud een uitgerukte dorre boom van natuurlijke kleur, op de takken drie vogels (1-2) met blauwe vleugels en rode borst en buik. Helmtaken: de boom met vogels van het schild tussen een goud en blauwe vlucht. Dekkleden en wrong: blauw en goud.

Tekst: *Ad altiora.* (Op naar het hogere).

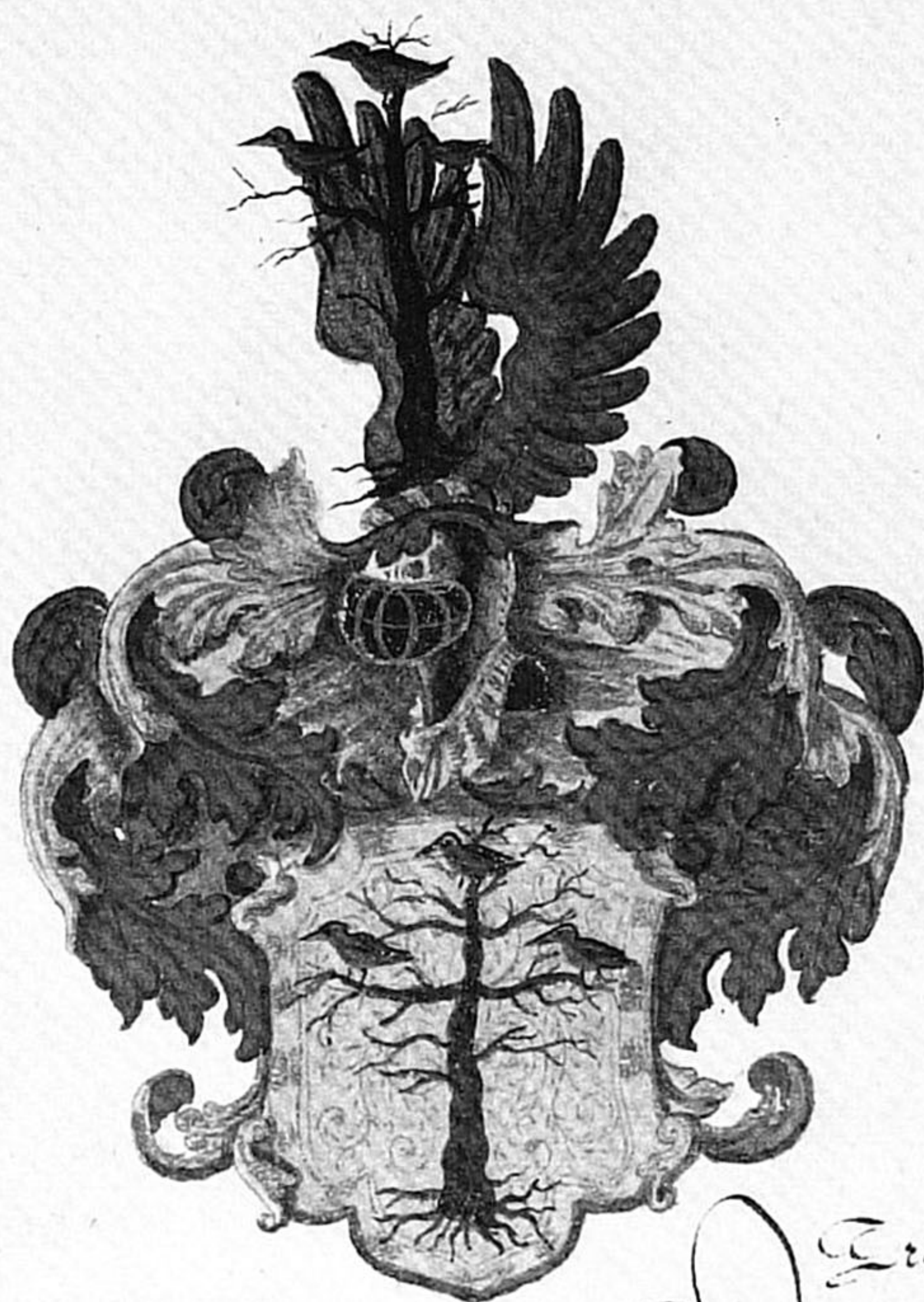
Mr. Cornelis van der Hooch,⁵⁵ geb. 's-Gravenhage, te Angers (Ned. natie) 1614, vestigde zich na 1634 uit 's-Gravenhage in Haarlem, hoogheemraad van Rijnland 1637-†, begr. Haarlem 28 jan. 1664, zn. van Cornelis en Jacobmina de Jonge, broer van nr. 7.

Ouders: Mr. Cornelis Arentsz van der Hooch, geb. omstr. 1538, raadsheer in het Hof van Holland te Utrecht 1574, raad en rentmeester van het huis Wassenaar (1608), † 's-Gravenhage 1614, zn. van Mr. Arent Cornelis en Maria Jansdr de Jonge, tr. Jacobmina de Jonge, † 1633, dr. van Mr. Jacob Jacobsz, heer van Valkenoort (raad en rekenmeester van het huis Wassenaar), en Emerentia van Dircksdre Heermale.⁵⁶

Huwelijk: tr. (ondertr. 's-Gravenhage 26 mei) 1619, Elisabeth van der Horst, begr. Haarlem kort voor 23 febr. 1641, dr. van Andries Lamberts en Weyntje Jacobsdr van Alkemade (alias Bam).⁵⁷

5. *Lievinus Kivit, Rotterodamensis, Anno 1614 Die Augusti 29.*

Wapen: als nr. 2 Guilielmus Episcopus. Wapen-



Travailant fespice
 Arent van der Hooch
 Haghe 1614
 Wille van der Hooch, le bon vin
 pastie tout,

krete: *le maintiendray* op een in drieën doorsneden, zilver, blauw en goud lint.

Tekst: *Qui nunquam male nunquam bene*. (Wie nooit slecht handelt, handelt ook nooit goed).

Love my little ant love my jonge / so shall jour love be always stronge.

Contantement passe richesse.

En cour, en amour et en chasse / chacun n'a pas ce qu'il pourchasse.

Amour par tout / par tout amour / tout par amour.

Amour faict beaucoup / mais argent faict tout.

Argent, femme et le vin / ont leur bien et leur venin.

Van hem ook de tekst voor in het wapenboek, onder het portret van Elisabeth, de dochter van de Franse koning Hendrik IV: *Contantement passe richesse*. L.Kivit.

Lieven Kievit,⁵⁸ geb. Rotterdam, te Angers (Ned. natie) 29 aug. 1614, student te Orléans (rechten) 10 sept. 1615, luitenant schutterij te Rotterdam, begr. ald. 23 of 30 aug. 1637, zn. van Cornelis Arentsz en Tryntgen de Wale, neef van nr. 2.

Ouders: Cornelis Arentsz Kievit, geb. 1558, brouwer in de Rode Leeuw te Rotterdam 1607-, schepen 1618, vroedschap 1618 (afgezet door prins Maurits) van Rotterdam, begr. ald. 15 mei 1621, zn. van Arent Ysbrantsz (bakker in De Olyphant) en Anna Damendr van Nydeck, tr. Rotterdam 14 febr. 1582 Tryntgen de Wale, geb. Delft, begr. Rotterdam 2 okt. 1605, dr. van Lieven en Maritge Gerritsdr van der Meer.

Huwelijk: tr. Ermtge Verdelff, dr. van N.N. en Pieter-nella van Well.

6. *Simon Langius, Schoonhoviâ Batavus, Anno 1614 Die Septembris 28.*

Wapen: In goud een staand schaap van natuurlijke kleur, met een rood snoer gebonden aan en gaande over een geplante groene boom. Helmteken: een goud en groene vlucht. Dekkleden en wrong: goud en groen.

Tekst: *ὁλβιος ουδεις ἀνθρώπων ὅποσος ἡελιος κατορα* (Niemand van alle mensen over wie de zon schijnt is gelukkig).⁵⁹

Mr. Simon de Lange,⁶⁰ geb. Schoonhoven 7 maart 1590, student te Leiden (letteren) 20 mei 1607, te Orléans (rechten) 27 mei 1614, te Angers (Ned. natie) 28 sept. 1614 en (Académie d'équitation) 1614, [schepen van 's-Gravenhage], † onbekend, zn. van Laurens en Johanna Simons Tinnegieter, neef van 12.

Ouders: Laurens de Lange, electeur 1581, schepen 1582, 1583, burgemeester 1584, 1587, 1590, 1591, 1601-1608, 1610-1613, vroedschap 1618-† (benoemd door prins Maurits) van Schoonhoven, † 5

okt. 1621, zn. van Adriaen de Lange en Margaretha Swaanswijk, tr. (huw.voorw. Rotterdam 29 dec. 1577), Johanna Simons Tinnegieter, dr. van Simon Tinnegieter (te Schoonhoven) en Cornelia Jansdr.

Ongehuwd.

7. *Arn. vander Hooch, Haghensis 1614.*

Wapen: als nr. 4.

Tekst: *Travaillant j'espere.*

Vive l'amour, le bon vin passe tout.

Arent van der Hooch,⁶¹ uit 's-Gravenhage, te Angers (Ned. natie) 1614, † kort voor april 1663, zn. van Cornelis en Jacobmina de Jonghe, broer van nr. 3.

Ouders: als 3.

Ongehuwd.

8. *Jacobus Blaubeen, GoesaZeelandus, Anno 1614 Die 29. Augusti Andegavi.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in blauw een rode leeuw; II en III in rood twee zilveren linkerschuimbalken. Helmteken: de leeuw van het schild, uitkomend. Dekkleden en wrong: blauw en goud.

Tekst: *Post funera virtus*. (Na de dood de deugd).

Mr. Jacobus Blaubeen, heer van Helst, geb. omstr. 1591, uit Goes, student te Leiden (filosofie) 11 juni 1609, te Angers (Ned. natie) 29 aug. 1614, advocaat voor de Raad van Vlaanderen, aan Spaanse zijde,⁶² zn. van Michiel Cornelissen en Maria Marinusdr.

Ouders: Michiel Cornelissen Blaubeen, † voor 1 juni 1629, tr. Maria Marinusdr, † na 1 juni 1629.

Huwelijk: tr. (o.tr. Heinkenszand 16 sept.) 1617 Clara van Schengen, uit Heinkenszand, dr. van Joos, heer in Heinkenszand, Ovezande en Ravestein, en Martina Paulusdr van Eeckeren.⁶³

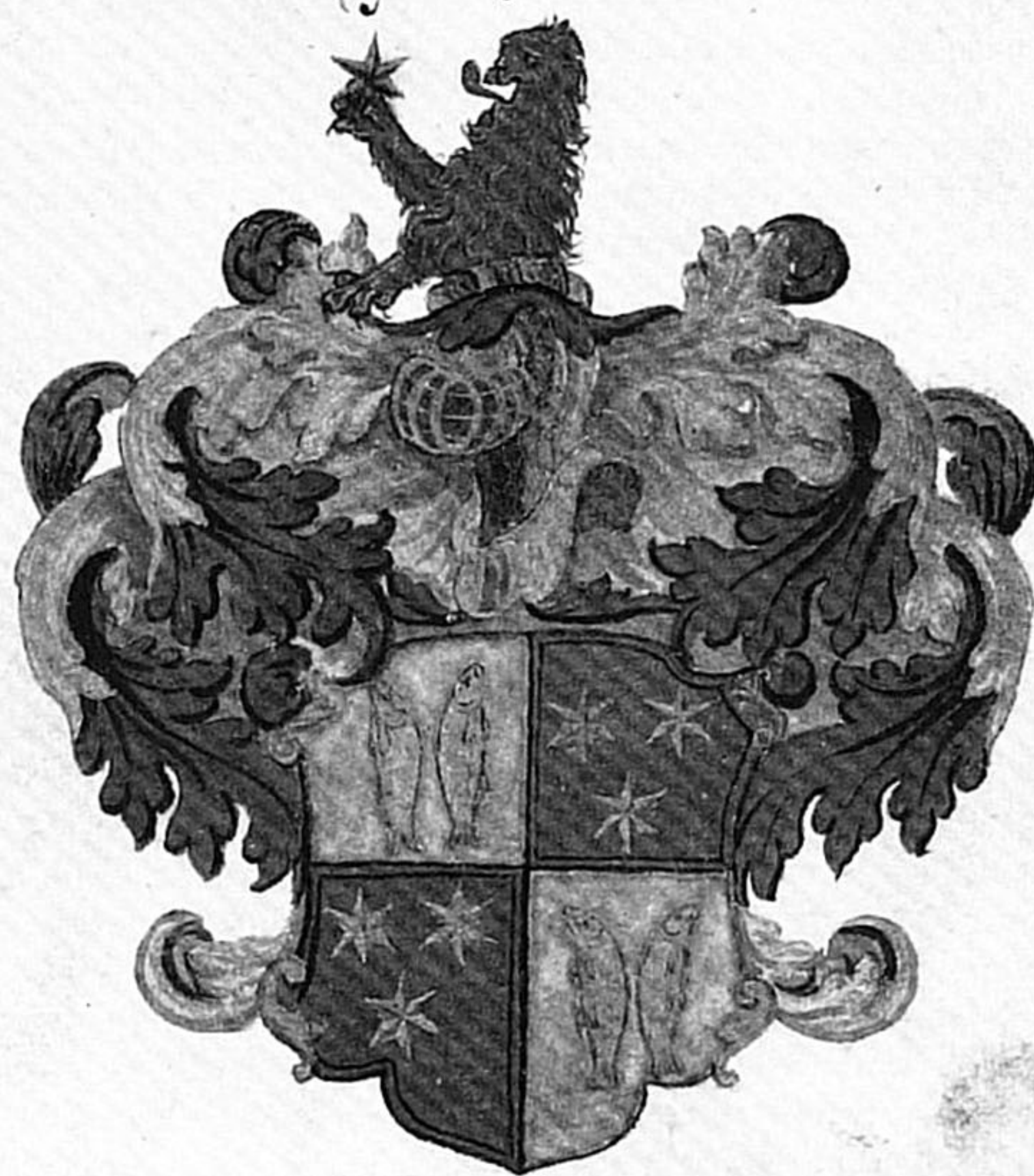
9. *Godefridus Blockhusius, Schoonhovia Batavus, Anno 1614 die 14 Septembris Andegavi.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in groen twee afgewende zilveren vissen (zalmen?); II en III in blauw drie gouden sterren. Helmteken: een uitkomende rode leeuw, houdende in de rechterklaus een ster van het schild. Dekkleden en wrong: blauw en goud.

Tekst: *Sapere aude, incipe*. (Durf wijs te zijn, maak een begin. Ontleend aan: Horatius, *Epist.* 1, 2, 40-41).

Govert Blockhusius, geb. Schoonhoven omstr. 1593, student te Leiden (letteren) 20 mei 1607, te Angers

Gafere aude;
Fuerke.



Godefridus Blockhusius.
Schoonhoven Baranus

Amo
1664
die 14
Septemb.
1664
Indegari

(Académie d'équitation) 1613 en (Ned. natie) 14 sept. 1614, te Siena 18 mei 1617, te Leiden 6 nov. 1617, zn. van Frans Govertsz.

Ouders: Mr. Frans Govertsz van Blockhuyzen, electeur 1583, burgemeester 1589, 1591-1593, 1595-1600, 1602-1605 van Schoonhoven, † in of na 1605, zn. van Govert Fransz, tr. Woutryntje Jansdr, † na 1595.⁶⁴

Huwelijk: onbekend.

10. *Jean de Grijse, natijf de La Haije en Hollande, a Angers le 29 november L'an 1614.*

Wapen: In zilver een rode keper vergezeld van drie groene klaverbladen. Helmteken: twee schuingekruiste zwart en rood gebekte zilveren zwanekoppen en -halzen. Dekkleden en wrong: zilver en rood. Wapenkreet: *Je maintiendray* op een in drieën doorsneden, zilver, blauw en goud lint.

Tekst: *L'amour et la guerre / Me mettront par terre.*

Jean de Grijse,⁶⁵ heer van Corbais (Brabant), geb. 's-Gravenhage, te Angers (Ned. natie) 29 nov. 1614, kapitein inf. in Statendienst (1621, 1622), begr. 's-Gravenhage 22 juni 1634, zn. van Jacques en Marguerite Hinckaert.

Ouders: Jacques de Grijse, ridder, heer van Watervliet, burgemeester van het Vrije van Brugge 1581, baljuw van Brugge en het Vrije van Brugge 1582, 1583, schout van het Noorderkwartier 1585, generaal van de vivres in Statendienst 1586, 1589, 1591, 1595-1599, zn. van Jacques, heer van Watervliet (burgemeester van het Vrije van Brugge) en Anne van der Noot, tr. 1584 Marguerite Hinckaert, vrouwe van Corbais, begr. Brugge (St-Donat), dr. van N.N. en N.N. van der Aa.

Huwelijk: tr. (geref.) 's-Gravenhage 2 juni 1619 Johanna de Hiniossa, begr. 's-Gravenhage 16 okt. 1629, dr. van Pieter, heer van Wena, raadsheer in de Hoge Raad, later president van het Hof van Holland, en Elisabeth Abrahamsdr van Almonde.⁶⁶

11. *Gerardus Storm, Amsterodamensis. Andegavi 29 Novemb. Anno 1614.*

Wapen: In goud drie zwarte vogels; in een rood hartschild negen elkaar en de schildrand rakende zilveren ruiten, geplaatst in twee rijen van vijf en vier. Helmteken: een zwarte vlucht. Dekkleden en wrong: zwart [met gouden nerven en zoom]. Wapenkreet: *Je maintiendray* op een in drieën doorsneden, zilver, blauw en goud lint.

Tekst: *Peregrinemur ut apes / non ut araneae.* (Laten wij onze pelgrimage doen als de bijen, niet als de spinnen).

Mr. Gerrit Storm, geb. [s-Gravenhage] omstr. 1593, te Angers (Ned. natie) 29 nov. 1614, student te Orléans (rechten) 23 sept. 1614, raad en fiscaal Admiraliteit te Amsterdam 1625-, begr. ald. 22 aug. 1650, zn. van Hendrik en Jannetgen Wagewijns.

Ouders: Mr. Hendrik Storm, raad en fiscaal Admiraliteit te Amsterdam 1594-, begr. Amsterdam 6 april 1637, zn. van Gerrit Heyndricksz (raad, schepen en weesmeester van Delft), tr. omstr. 1586 Jannetgen Wagewijns, begr. Amsterdam (als Janneken Waelwijcks) 12 sept. 1625.

Huwelijk: tr. Ouderkerk aan de Amstel 19 dec. 1638, Agnies (de) Harden, geb. [Borkum] omstr. 1608, begr. Amsterdam 8 dec. 1649.

12. *Florentius Schoonhovius, Gouda-Batavus, Anno 1614 Die 23 Decembris Andegavi.*

Wapen: Gedeeld: I in goud een onthoofde rode leeuw; II in zilver drie beurtelings gekanteelde rode dwarsbalken.⁶⁷ Helmteken: de leeuw van het schild, uitkomend. Dekkleden en wrong: rood, goud en zilver.

Tekst: *Servire temporis et loco est politicum.* (Het getuigt van politiek inzicht, met tijd en plaats rekening te houden).

Mr. Floris Schoonhoven,⁶⁸ geb. Gouda omstr. 1594, student te Leiden (filosofie) 31 mei 1611, te Orléans (j.u.d.) 23 sept. 1614, te Angers (Académie d'équitation) 1614 en (Ned. natie) 23 dec. 1614, dichter, dijkgraaf van de Krimpenerwaard 1618-1624, remonstrant, overgegaan tot katholicisme, † [Gouda omstr. 1648], zn. van Dirk Jacobsz en Catharina Symons (Tinnegieter), neef van 6.

Ouders: Dirk Jacobsz (Schoonhoven),⁶⁹ uit Schoonhoven, werd poorter van Gouda 10 jan. 1591, vroedschap 1600-1618, fabriekmeester 1603, tesorier 1604, schepen 1605, 1612, burgemeester 1611, 1612, 1615, 1616 van Gouda, raad ter Admiraliteit te Amsterdam 1601-1603, 1605-1607, 1612-1615, gecommiteerde raad Staten van Holland 1608-1611, 1617-1618, dijkgraaf van de Krimpenerwaard 1614-1618, lid commissie die door de Staten van Holland werd afgevaardigd om het afdanken der waardgelders door Maurits te verhinderen, vervolgens door Maurits uit de Goudse vroedschap gezet 1618, † Gouda 1640, zn. van Jacob Anthonisz (burgemeester van Schoonhoven) en Catharina Symons (Tinnegieter), tr. Neeltje Verharst, † Gouda 1651, dr. van Floris Gijsberts (schepen en burgemeester van Gouda) en Susanna Cornelisdr.

Huwelijk: tr. (kort voor 7 aug.) 1616 Anna Thomasdr (van Haastrecht).

13. *Harmannus Cincq, Gouda-Batavus Anno 1614 Die 9 Decembris Andegavi.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in zilver 5 zwarte ringen (2-1-2) (zie nr. 25); II en III in groen een versmald zilveren kruis. Helmteken: een ring van het schild gaande over twee kruiselings geplaatste naalden. Dekkleden en wrong: zwart, zilver en groen.⁷⁰

Tekst: *Cælum, non animum, mutant qui trans mare currunt.* (Wie de zee oversteken veranderen van klimaat, niet van aard. Ontleend aan: Horatius, *Epist.* 1, 11, 27).

Mr. Herman Cincq,⁷¹ geb. Gouda omstr. 1598, student te Leiden (rechten) 14 nov. 1611, te Orléans (j.u.d.) 23 sept. 1614, te Angers (Académie d'équitation) 1614, (Ned. natie) 9 dec. 1614 en (schermleerling)⁷² 1615, fabriekmeester, schepen 1636, 1637, tresorier 1638 van Gouda, zn. van Pieter Hermansz en Ariaentgen Cornelisdr Vroesen.

Ouders: Pieter Hermansz Cincq, geb. omstr. 1569, vroedschap 1600-1653, schepen 1601, 1602, 1606-1608, fabriekmeester 1604, 1620, 1628, 1637, tresorier 1605, 1614, 1621, 1629, burgemeester 1612, 1613, 1616, 1617, 1626, 1627 van Gouda, zn. van Harmen Pietersz Cincq en Wijntje Adriaensdr Veen, tr. Gouda 9 juli 1590 Ariaentgen Cornelisdr Vroesen, dr. van Cornelis Pietersz (canefassier, zeilmaker, vroedschap, thesaurier, schepen, burgemeester etc. van Rotterdam, baljuw van Schieland, in 1618 als vroedschap afgezet door prins Maurits, in 1619 als baljuw van Schieland) en Maria van Helmduynen.⁷³

Huwelijk: onbekend.

14. *Adrien Gerard de Sueserenghe, Anno 1615.*

Wapen: In zwart een gouden adelaar. Helmteken: de adelaar van het schild tussen een zwarte vlucht. Dekkleden en wrong: zwart en goud.

Tekst: *Virtute maioribus præluendo.* (Door in deugd de voorvaderen voorbij te streven).

Mr. Adriaen Gerritsz van Swesereng, geb. Utrecht omstr. 1594, te Angers (Ned. natie) 1615, student te Orléans (rechten) 22 mei 1615, (j.u.l.) ald. febr./april 1616, advocaat voor het Hof van Utrecht (1625), student te Leiden (mathematica) 1 mei 1627 (33 jr.), regent Aelmoeseniarskamer 1638-1639, huismeester Bartholomeusgasthuis te Utrecht, † ald. 23 sept. 1645.⁷⁴

Ouders: Gerrit N.N. en N.N., † na 18 april 1627.

Huwelijk: tr. Utrecht 9 juli 1618 Christina Antonisdr van Daelen, † Utrecht kort voor 11 aug. 1625, dr. van Anthonis Jansz en Elisabeth Aerts Foeyt.⁷⁵

15. *Henricus à Tweenhuysen, Amstelo-Batavus 29 Januarij A° 1615, apud Andes.*

Wapen: In rood een dwarsbalk, boven vergezeld van

drie lelies, alles goud. Helmteken: een rode vlucht beladen met de balk van het schild. Dekkleden en wrong: rood en goud.

Tekst: *Fide sed vide.* (Vertrouw, maar houd uw ogen open).⁷⁶

Sen[eca]: Difficulus veri inveniuntur Amici. (Echte vrienden vindt men niet licht).

Mr. Henrick van Tweenhuysen,⁷⁷ ged. Amsterdam (luthers) 20 nov. 1594, student te Leiden (filosofie) 22 juni 1613, te Angers (Académie d'équitation) 1614 en (Ned. natie) 29 jan. 1615, te Groningen (rechten) 22 jan. 1617, te Leiden (rechten) 2 juli 1619, te Orléans (rechten) sept./okt. 1622, begr. Amsterdam 10 aug. 1637, zn. van Lambert en Jannetje Kamperbeek.

Ouders: Lambert van Tweenhuysen, geb. Zwolle omstr. 1565, specerijenkoopman, reder, gegoed onder Hellendoorn (goed Tweenhuysen), luthers ouderling te Amsterdam 1596-, begr. Amsterdam 20 mei 1627, zn. van Derk, tr. Amsterdam (luthers) 1 nov. 1591 Jannetje Kamperbeek, geb. Zwolle omstr. 1565, begr. Amsterdam 28 aug. 1630, dr. van Henrick.

Huwelijk: tr. [Alkmaar] (ondertr. Amsterdam 2 nov.) 1630 Josina Pietersdr van Persijn, geb. [Alkmaar], begr. Amsterdam 30 mei 1639, dr. van Pieter Harmensz van Persijn alias Clock (schepen van Alkmaar, hoofdingeland van Zijpe) en Maritje Jans Glimmer; zij hertr. Amsterdam 23 juni 1638 Lodewijk Lefebre.

16. *Amadee de Cats, 1615 Avril 11 Angers.*

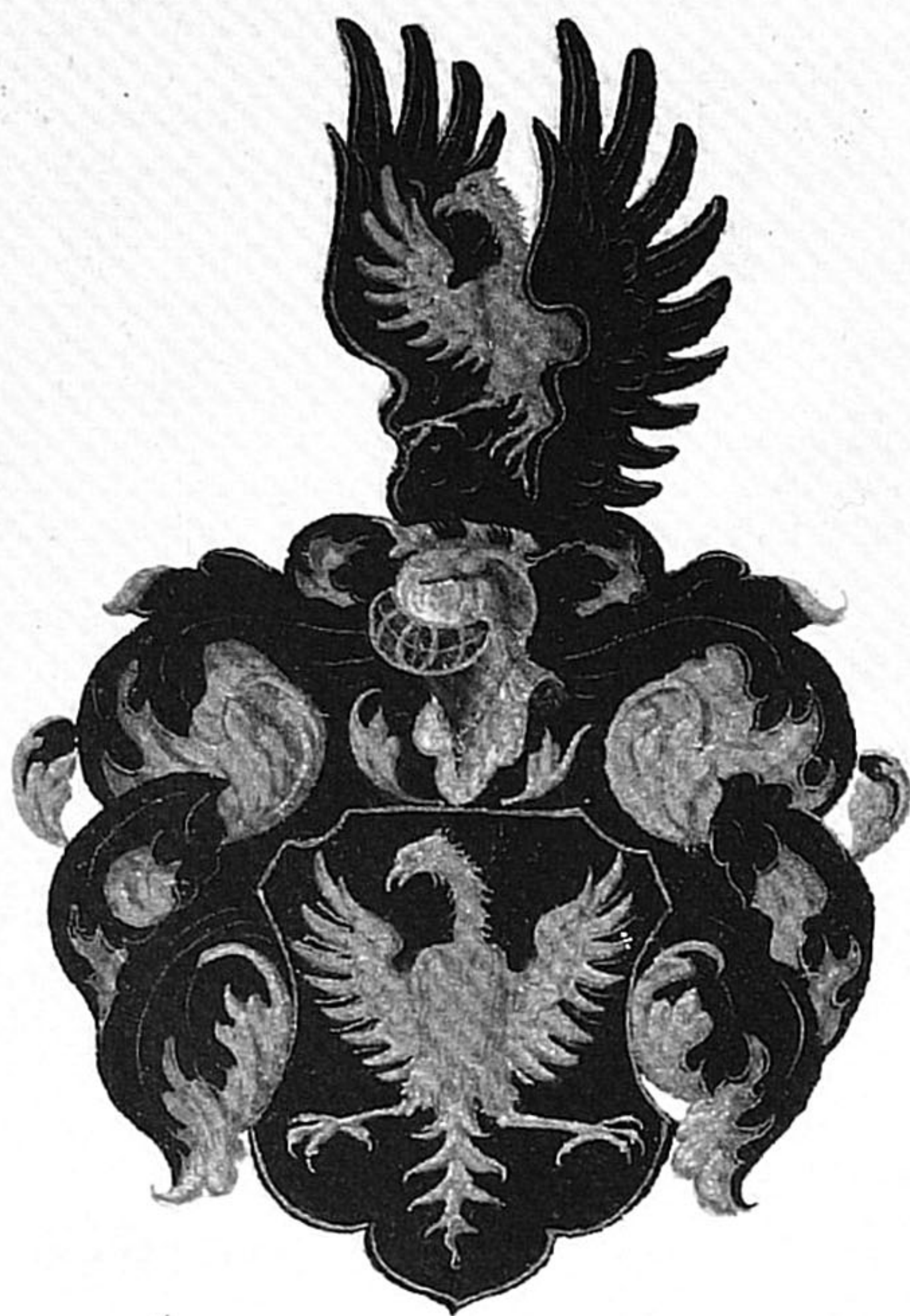
Wapen: In zwart twee versmalde golvende zilveren dwarsbalken, vergezeld van drie gouden ruiten. Helmteken: een uitkomende rode drakenkop. Dekkleden en wrong: zilver en goud.

Tekst: *Forsan et hæc olim meminisse juvabit.* (Misschien zal het ooit nog eens plezierig zijn hieraan terug te denken. Ontleend aan: Vergilius, *Aeneis* 1, 203).

Het betreft hier zeer waarschijnlijk Theophilus van Cats (Theophilus is Grieks voor Amadeus), ridder, heer van Kapelle, Heilo, Coulster, etc., geb. omstr. 1593, te Angers (Ned. natie) 11 april 1615, student te Orléans (rechten, ingeschr. als Amadee de Cats, Zeelandus) 24 april 1615, † onbekend, zn. van Willem en Catrina Sandelijn.

Ouders:⁷⁸ Willem van Cats, heer van Kapelle, geb. omstr. 1549, † Kapelle 10 nov. 1620, zn. van Antonie (raad Hof van Holland) en Maria van Coulster, tr. 1e Maria van Fonseca, dr. van Antonius, ridder, en wed. van Carel Boisot (gouverneur van Zeeland), tr. 2e Catrina Sandelijn, † Delft 1616, dr. van Hyronimus en Catrina van der Werve en wed. van Philibert van Tuyll van Serooskerken.

virtute maioribus praelucendo.



Adrien Gerard de Sweserenghe
Anno 1615.

Huwelijk: tr. 's-Gravenhage 14 okt. 1618 Deliana van Brederode, † 's-Gravenhage 1635, dr. van Reynout, heer van Veenhuizen etc., en Adriana van Oldenbarneveldt.

17. *Theodorus vander Dussen Delp.-Batav., Andegavi 22^o julij an^o 1615.*

Wapen: Gevierendeeld: I in rood een zilveren hond; II in goud twee beurtelings gekanteelde zwarte dwarsbalken; III in goud drie zwarte kepers; IV in goud een schuinkruis gaande over een beurtelings gekanteelde dwarsbalk, alles zwart. Helmtken: een zilveren hondekop en -hals tussen een van zilver en rood doorsneden vlucht. Dekkleden en wrong: zilver en rood.

Tekst: *Æschijlus: Qui fructuosa, non qui multa scit, sapit.* (Wijs is hij die nuttige, niet hij die veel dingen weet).

Mr. Dirck van der Dussen,⁷⁹ geb. Delft 18 maart 1591, student te Leiden (rechten) 1607, student te Orléans (rechten) 14 april 1615, te Angers (Ned. natie) 22 juli 1615, (j.u.d.) Leiden 3 dec. 1615, burgemeester van Delft 1645, † ald. 19 maart 1658, zn. van Jacob Eeuwoutsz en Claesgen Claesdr, neef van 18.⁸⁰

Ouders: Jacob Eeuwoutsz van der Dussen,⁸¹ geb. Delft 11 sept. 1530, veertigraad, schepen en burgemeester van Delft, † ald. 8 april 1599, zn. van Eeuwout Jacobsz en Maria de Huybert, tr. 1e Delft 15 jan. 1570 Alida van Hogenhouck, geb. Delft 1 sept. 1550, † ald. 16 juli 1581, dr. van Jan Jacobsz en Anna Jansdr van der Mije; tr. 2e Claesgen Claesdr.

Ongehuwd.

18. *Arnoldus a Beresteyn, Delphensis, Le 16^{me} Juillet 1615, Angiers.*

Wapen: In zilver een beer van natuurlijke kleur, zittend op een blauw rotsblok. Helmtken: drie struisvogelveren, de buitenste zilver, de middelste blauw. Dekkleden en wrong: blauw en zilver.

Tekst: *A Dieu complaire / A tous servir / Jamais mal faire / Est mon desier.*
Un Dieu sur tout.

Arnold van Beresteyn,⁸² geb. Delft 3 juni 1595, te Angers (Ned. natie) 16 juli 1615, koopman te Delft, raad 1638, schepen 1642, 1643, thesaurier 1646 en havenmeester ald., † ald. 26 sept. 1652, zn. van Paulus en Volckera Knobbart, neef van 17.

Ouders: Paulus van Beresteyn, geb. Haarlem 8 mei 1548, werd burger van Delft 9 april 1580, koopman in meekrap en wijnen, gegoed in Delfland, op Voorne en op Putten, vermogen in 1625 geschat op 765.000 gulden, hopman schutterij 1590-1592, vroedschap 1596- (als zodanig gecontinueerd door

Maurits 1618), schepen 1597-1601, burgemeester 1601-1604, 1606-1608, gedeputeerde ter dagvaart Staten van Holland (1602, 1606-1608), weesmeester 1609-1610, thesaurier 1615 van Delft, † ald. 23 nov. 1625, zn. van Cornelis en Catharina van Oudschoten, tr. Delft 29 jan. 1574 Volckera Claesdr Knobbart, geb. Delft 23 aug. 1554, † ald. 27 april 1634, dr. van Claes Adriaensz (brouwer) en Maria Duyst.

Huwelijk: tr. Delft 2 juni 1619 Maria van der Graeff, geb. Delft 15 dec. 1600, † ald. 29 nov. 1656, dr. van Arent Jacobsz en Sara Pietersdr Bosschaert.

19. *Willem vander Hoeff, Anno 1615 20 Julij.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in blauw een gouden leeuw; II en III in goud een paalsgewijze geplaatste slang van natuurlijke kleur, de staart omhooggebogen tot een schuinkruis [Van Adrichem]. Helmtken: een uitkomende gouden leeuw. Dekkleden en wrong: blauw en goud.

Tekst: *Sapere aude Incipe.* (Durf wijs te zijn, maak een begin. Ontleend aan: Horatius, *Epist.* 1, 2, 40-41).

Willem van der Hoeff, geb. Delft 24 april 1594, te Angers (Ned. natie) 20 juli 1615, baljuw en dijkgraaf van Delfland 1633†, † 6 mei 1662, zn. van Pieter en Bartha van Adrichem.

Ouders: Pieter van der Hoeff, geb. 16 juli 1565, veertigraad 1618-1619, 1630, schepen 1618, burgemeester 1631-1632, † [Delft] 31 dec. 1641, zn. van Willem en Theodora Cornelia Cleysers, tr. 1e juni 1593 Bartha van Adrichem, geb. omstr 1575, † 13 aug. 1601, dr. van Claes Adriaensz en Maria Meerman; tr. 2e 22 mei 1621 Maria van der Eyck, dr. van Gerrit Jansz en Immetje Jansdr van Hoogenhouck.

Huwelijk: tr. 16 juni 1617 Magdalena van der Dussen, geb. 21 april 1597, † 11 dec. 1643, dr. van Lucas Hugozn en Soetje Adriaensdr van Santen

20. *Johannes vanden Kerckhoven alias Polyander, Dordrecht-Batavus, Anno MDCXV 20 Julij.*

Wapen: Gedeeld: I in zilver een kerk van natuurlijke kleur op een losse grasgrond; II doorsneden: A in goud een zwarte vogel, staande op de doorsnijdingslijn; B in zilver een gouden kuip (?).

Tekst: *Seneca in Medea: Qui statuit aliquid parte inauditâ alterâ / Æquum licet statuerit, haud æquus fuit.* (Wie een beslissing neemt, zonder de tegenpartij te horen, is onrechtvaardig, zelfs als hij rechtvaardig beslist. Ontleend aan: Seneca, *Medea* 199-200).
Optima quæque dies miseris mortalibus ævi prima fugit. (Juist de beste dagen in het leven gaan voor de ongelukkige stervelingen het snelst voorbij. Uit: Vergilius, *Georgica* 3, 66-67).

Mr. Johannes van den Kerckhoven alias Polyander,⁸³ heer van Heenvliet (koop) 1627, geb. Dordrecht 24 aug. 1594, student te Leiden (artes) 29 maart 1612, te Orléans (rechten) 4 mei 1615, (j.u.d.) nov. 1615/jan. 1616, te Angers (Ned. natie) 20 juli 1615, advocaat te Amsterdam 1619, luitenant-houtvester, opperjagermeester en grootvalkenier van Holland en West-Friesland, ambassadeur aan het Hof van Karel I, hofmeester van Mary, prinses van Engeland, prinses-douairière van Oranje, † Sassenheim 7 maart 1660, zn. van Johannes en Judith Nuyts.

Ouders: Dr. Johannes van den Kerkhoven gez. Polyander, geb. Metz 28 maart 1568, waals predikant te Dordrecht 1591-, hoogleraar theologie te Leiden 1611-, † Leiden 4 febr. 1646, tr. 1e (ondertr. Amsterdam 25 mei) 1592 Judith Nuyts, begr. Leiden 7 okt. 1630, wed. van Hans Valckenborgh; tr. 2e (ondertr. Amsterdam 3 mei) 1631 Catharina Carels, begr. Leiden 29 jan. 1649, dr. van Jan Jansz en Jacomina Florisdr.

Huwelijken: tr. 1e Amsterdam 5 febr. 1620 Anna van Wesick, geb. Amsterdam 1598, begr. 's-Gravenhage 21 maart 1640, dr. van Dirck van Wesick en Anna Jansdr Carel; tr. 2e 1641 Catharine Wotton, gravin van Chesterfield, gouvernante van prinses Mary, † 9 april 1677, dr. van Thomas Lord Wotton en wed. van Lord Henry Stanhope; zij hertr. David O'Neil.

21. *Regnerus Pauw, Amstelodamensis, Anno 1615 20 Julij.*

Wapen: In blauw een dwarsbalk waarop een halve paal, vergezeld van drie sterren, alles goud. Helmtken: een pronkende pauw van natuurlijke kleur. Dekkleden en wrong: blauw en goud.

Tekst: *Discas uti foro facilis comes esse labora.* (Leg u erop toe te leren voor het forum een gemakkelijke metgezel te zijn).

Rationis robur / in animorum unitate / positum. (De kracht van de rede is gelegen in de eenheid van geest).

Velle suum cuique est solum hinc discordia ut inter / omnes conveniat nil nisi velle deest. (Iedereen heeft zijn eigen wil; alleen hierdoor ontstaat de eendracht dat allen met elkaar tot overeenstemming komen. Het enige wat nodig is, is de wil).⁸⁴ [volgt wapen] [In] *hæc insigne rationi reliquit.* [volgt naam]

Mr. Reinier Pauw,⁸⁵ heer van Ter Horst, Rijnenburg en Teylingerbosch, geb. Amsterdam 3 sept. 1591, student te Leiden (filosofie) 17 mei 1608, student te Orléans (rechten) 29 jan. 1615, (j.u.d.) ald. april/juli 1615, te Angers (Ned. natie) 20 juli 1615, schepen 1618, rekenmeester 1620 van Amsterdam, raadsheer 1621-1655 en president 1655-† van de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland, Frans ridder 1634, hoofdingeland van Delfland 1654-, † 's-Gravenhage 20 jan. 1676, zn. van Reynier Adriaensz en Cornelia Michiels de Lange.

Ouders: Reynier Adriaensz Pauw,⁸⁶ geb. Amsterdam 29 juli 1564, koopman en reder, schepen 1590, vroedschap 1591-†, burgemeester 1605, 1609, 1611, 1614, 1616, 1617, 1619, 1620 van Amsterdam, gecommiteerde raad 1606-1608, bewindhebber V.O.C. -1613, gedeputeerde ter Staten-Generaal 1618-1622, in deze functie in 1619 benoemd tot lid van de rechtbank voor het proces tegen Johan van Oldenbarneveldt, extraordinaris ambassadeur naar Denemarken 1621, Engels ridder 1621, Frans ridder 1622, † Amsterdam 19 febr. 1636, zn. van Adriaen Reyniersz en Anna Jacob Lucaszoonsdr, tr. 1e 28 okt. 1584 Cornelia Michielsdr de Lange, geb. 23 juli 1562, † Amsterdam 2 okt. 1616, dr. van Michiel Cornelisz en Anna Bouwens; tr. 2e Amsterdam 19 juni 1618 Elbrich Jansdr, uit Amsterdam, begr. ald. 22 nov. 1630, dr. van Jan Pietersz "in de Schuyer" en wed. van Pieter Pietersz Karsseboom.

Huwelijken: tr. 1e Amsterdam 2 mei 1617 Clara Alewijn, geb. 13 juni 1600, † [s-Gravenhage] 3 maart 1630, dr. van Dirk en Maria Schuurman; tr. 2e Amsterdam 4 nov. 1631 Stijn van Ruytenburch, vrouwe van Ter Horst, geb. Amsterdam 24 nov. 1591, begr. 's-Gravenhage 7 aug. 1666, dr. van Pieter Gerritsz (alias Pieter Gerritsz in den Rooden Hondt), heer van Vlaardingen, Vlaardingerambacht en Ter Horst (koop 1615), en Aleyda Huybrechts en wed. van Jan Michielsz van Varlaer, heer van Jaarsveld.

22. *Winandus Hacfort, Anno 1615.*

Wapen: In goud een dwarsbalk vergezeld van drie lelies, alles rood. Helmtken: een zittende zilveren hazewindhond, rood gehalsband. Dekkleden en wrong: goud en rood.

Tekst: *Aut honor aut mors.* (Of de eer of de dood).

Wijnand Hacfort,⁸⁷ geb. Huissen 12 okt. (ged. ald. (r.k.) 24 okt.) 1593, katholiek, te Angers (schermleerling)⁸⁸ 2 okt. 1615 en (Ned. natie) 1615, student te Orléans (rechten) 27 aug. 1616, † voor 1630 ("gebleven in de Palts"), zn. van Alard en Elisabeth van Voorst, neef van 23.

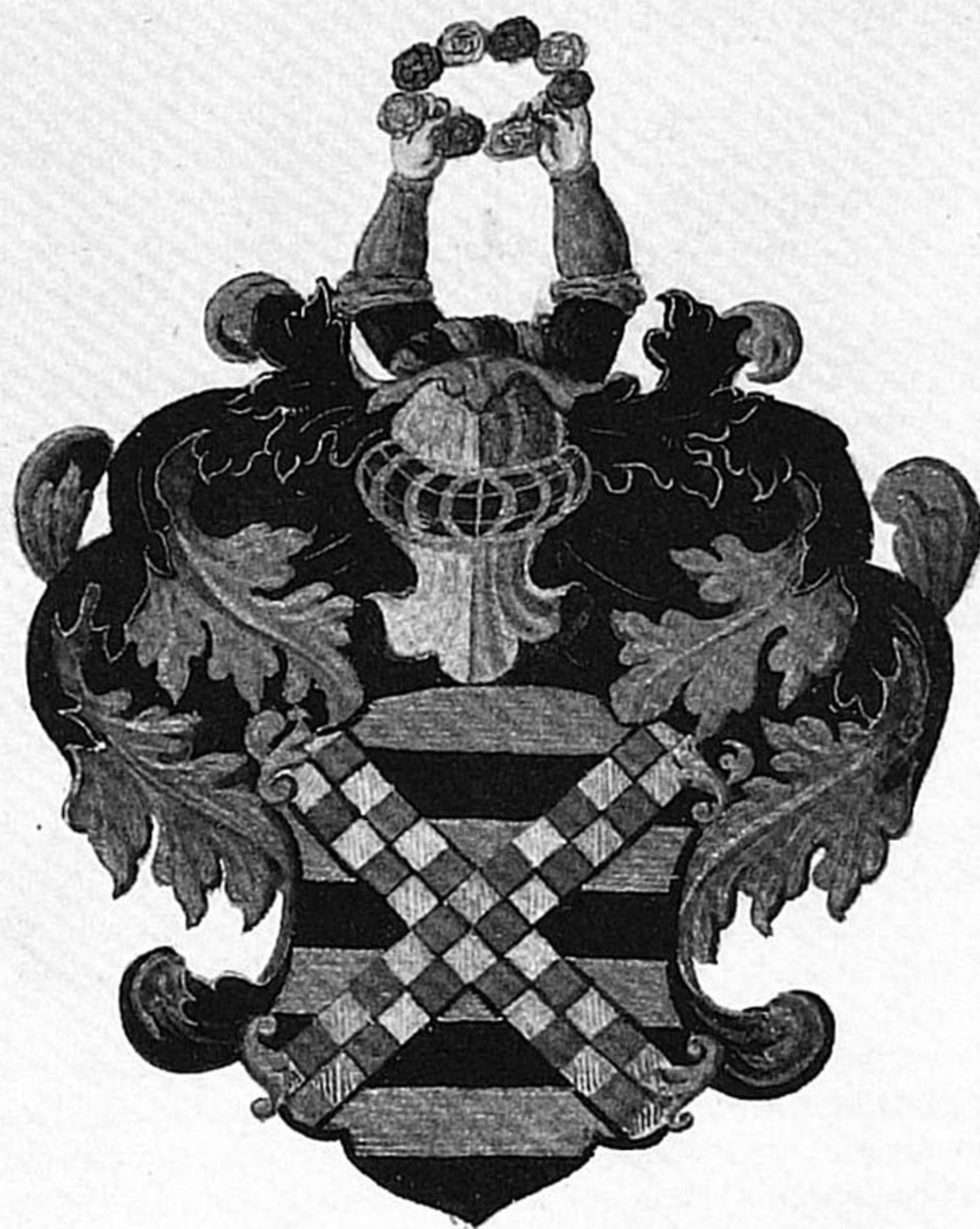
Ouders: zn. van Alard Hacfort, heer van Loenen 1595, en Huyninck 1608, in de Ridderschap van Nijmegen 1603-1619, ambtsjonker van Apeldoorn, begr. Arnhem 19 sept. 1629, zn. van Wijnand en Aleid Bushof, tr. (huw.voorw. 7 nov.) 1587 Elisabeth van Voorst, begr. Arnhem 11 sept. 1626, dr. van Sweder, heer van Doornenburg, en Josina van Gent.

Ongehuwd.

23. *Assuerus ab Aemstel a Mijnden, anno 1615.*

Wapen: Gedwarsbalkt van acht stukken goud en zwart, en over alles heen een van rood en zilver geschakeerd schuinkruis. Helmtken: twee uitkomende armen van natuurlijke kleur, de mouwen

fide firmate fidei



Sweder ab Amstel a Münden

anno

1615

[Signature]

zwart en goud, houdende een krans van rozen, afwisselend rood en zilver. Dekkleden en wrong: goud en zwart.

Tekst: *Fide firmata fidei*. (Heb vertrouwen in het bevestigde geloof).

Sweder van Amstel van Mijnden, heer van Doornenburg (Overbetuwe) 1621-†, katholiek, te Angers (Ned. natie) 1615 en (schermlerling)⁸⁹ 1 okt. 1615, † kort voor 5 april 1658, neef van 22.⁹⁰

Ouders: Joost van Amstel van Mijnden, heer van Loenersloot 1568-, ter Aa, Oucoop enz., geb. 1553, in de Ridderschap van Utrecht, † Utrecht 3 juni 1615, zn. van Jacob en Philipotte Uteneng, tr. Wilhelmina van Voorst, vrouwe van Doornenburg 1592-1621, † kort voor 11 sept. 1624, dr. van Sweder Reynersz, heer van Doornenburg, en Josina van Gent.

Ongehuwd.

24. *Jacobus ab Hoeff a Zijll, 15 Oct. A° 1615, Andegavi.*

Wapen:⁹¹ Gevierendeeld: I en IV in zwart een zilveren kruis, in de rechterbovenhoek vergezeld van een zeemeermin van natuurlijke kleur, houdende in de linkerhand een gouden kam, waarmee ze het loshangende gouden haar kamt, in de opgeheven rechterhand een goud omlijste spiegel waarin zij zich spiegelt; II en III kepersgewijs doorsneden door een zilveren keper, zwart en rood, vergezeld van drie gouden schuinkruisjes; in een rood hartschild een gouden adelaar. Helmtken: de meermin van het schild. Dekkleden en wrong: zilver en zwart.

Tekst: *Eminentia feriunt procellæ*. (Hoge bomen vangen veel wind).

Quondam etiam victis redit in præcordia virtus. (Soms keert ook bij de overwonnenen de moed in hun hart terug. Uit: Vergilius, *Aeneis* 2, 367).

Quod quisque discit immemor recordatur. Boetiihijus. (Wat iemand leert herinnert hij zich, ook als hij er niet aan denkt).

Jacob van Hoeff van Zijll, heer in Oud-Amelisweerd 1644-†, geb. omstr. 1592, katholiek, te Angers (schermlerling)⁹² 2 okt. 1615 en (Ned. natie) 15 okt. 1615, [ridder geslagen door Keizer Ferdinand II], † Utrecht 17 dec. 1647,⁹³ zn. van Jacob en Paschina d'Edel (Dedel).⁹⁴

Ouders: Jacob van Houff, geb. 1551, scholier "nieuwe nonnen" te Amsterdam 1561-1564, woonde ald. In de Pauw (Warmoesstraat, eigenaar 1585), stichter fonds De Witte Hond ald., † Amsterdam 14 okt. 1595, zn. van Anthonis (raad en schepen van Amsterdam) en Machteld Schaep, tr. Utrecht 2 mei 1591 Paschina d'Edel (Dedel), vrouwe in Oud-Amelisweerd, geb. Utrecht, † ald. 26 nov. 1643, dr. van Jacob, heer van Emiclaer en Langenoorth (schepen en raad van Utrecht), en Margriet de Beer.

Huwelijk: tr. (huw.voorw. 7 febr.) 1628 Johanna van Buren, geb. 13 okt. 1595, † Utrecht 10 maart 1636, dr. van Frederik en Lucretia Rovelasca.

25. *Gerardus Cincq, Gouda Batavus, 1616.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in rood een gesloten zilveren burcht met vijf kantelen; II en III in zilver vijf zwarte ringen (2-1-2) (zie nr. 13). Helmtken: de burcht van het schild, schuinlinks geplaatst. Dekkleden en wrong: zilver, rood en zwart.⁹⁵

Tekst: *Dabit Deus his quoque finem*. (Ook hieraan zal God een einde maken. Ontleend aan: Vergilius, *Aeneis* 1, 199).

Mr. Gerard Cincq,⁹⁶ heer van Kalverbroek (beleend) 1650-, geb. Gouda omstr. 1593, student te Leiden (letteren) 16 okt. 1610, te Orléans (rechten) 30 mei 1615, te Angers (Académie d'équitation en schermleerling)⁹⁷ 1615 en (Ned. natie) 1616, te Orléans (j.u.d.) aug./nov. 1616, schepen 1624-1626, 1628-1630, secretaris (1630) en burgemeester 1664 van Gouda, † ald. 8 aug. 1664, zn. van Floris Claesz.

Ouders: Floris Claesz Cincq, schepen 1583, 1584, 1588, 1590, 1592, 1594, 1596-1598, fabriekmeester 1601 en vroedschap (1588)-† van Gouda, † 1601.

Huwelijk: onbekend.

26. *Hieronimus Pannekoeck, Geldro Velavus, Anno 1615 29 septemb. Andegavi.*

Wapen: in zilver vier rode dwarsbalken. Helmtken: een gouden Phoenix met opgeheven vlucht, die zich de borst openpikt, waaruit rood bloed druppelt. Dekkleden en wrong: zilver en rood.

Tekst: *Concordia res parvæ crescunt / Discordia maximæ dilabuntur*. (Door eendracht wordt het kleine groot, door tweedracht gaat het grootste ten onder. Ontleend aan: Sallustius, *Jugurtha* 10).

[Bij het helmtken:] *Symb., ex morte vita*. (Motto: uit de dood komt het leven voort).

Hieronymus Pannekoeck, geb. omstr. 1593, te Angers (Ned. natie) 29 sept. 1615, dijschrijver van de Arkemeen (1630, 1631), gerichtman te Nijkerk (1634), † 1 okt. 1636.⁹⁸

Ouders: In de genealogische literatuur wordt Aelt Pannekoeck als de vermoedelijke vader opgevoerd.⁹⁹ Deze was schout van Nijkerk 1563-1583 (afgezet omdat hij Spaansgezind was), gegoed te Nijkerk (1559) en Putten, † na 28 okt. 1591, zn. van Jheronymus Maris (schout van Nijkerk) en Elisabeth Scholten, tr. 1e (?) (kort na?)¹⁰⁰ 12 febr. 1598 Anneken Vanevelt, dr. van Reynier; tr. 2e Aeltgen van Wencum. Niet uit te sluiten valt, dat Hieronymus de zoon was van Aelts broeder Maurits Pannekoeck.¹⁰¹

Huwelijk: tr. voor 1621 Anna van Huessen, [ged. Nijkerk 7 okt. 1599 als dr. van Hendrik en Janneke Schrassert], † na 1 aug. 1638.

27. *G. de Haestrecht, 1615.*

Wapen: in zilver drie beurtelings gekanteelde rode dwarsbalken en een uitgetande schildzoom, alles rood.¹⁰² Helmteken: een paardekop en -hals van natuurlijke kleur. Dekkleden en wrong: zilver en rood.

Tekst: *Parta tenens non parta sequar.* (Met wat ik bereikt heb zal ik wat ik nog niet bereikt heb naja-gen).

[Boven het helmteken:] *Obdurando.* (Door te volharderen).

Godefroy (Govert) van Haestrecht,¹⁰³ geb. omstr. 1593, uit Drunen,¹⁰⁴ te Angers 1615, student te Orléans (rechten) 10 nov. 1615, te Leiden (mathematica) 27 maart 1623 en 1636, officier in Statendienst, mathematicus, geograaf, maker van zonnewijzers, correspondeerde met Descartes, woonde op k. Renswoude (U.), † 29 jan. 1659, begr. Drunen.¹⁰⁵

Ouders: Derck van Haestrecht, heer van Drunen en Gansoyen 1587-, kapitein van een vendel (onder zijn oom Diederik van Sonoy (1588), † [Utrecht] kort voor 2 dec. 1623, zn. van Goyaert (Govert) Willemsz, heer van Drunen en Gansoyen 1553-†, en Josina van Malsen, tr. Anna van Malsum, † [Utrecht] kort voor 29 nov. 1620, dr. van Karel, heer van Tilburg en Goirle, en Agnes van Wijck.¹⁰⁶

[Ongehuwd].

28 *David Somer Veria Zelandus. A° 1615 2 Decemb.*

Wapen: In goud een boom van natuurlijke kleur, geplant in een gouden pot. De boom van het schild, uitgerukt. Dekkleden en wrong: groen en goud.

Tekst: *Rien sans hasard.*

Parva seges ruri contingit parva serenti. (Wie klein zaait, diens land zal een kleine oogst kennen).

David Somer,¹⁰⁷ geb. Veere omstr. 1599, te Angers (Ned. natie) 2 dec. 1615, student te Orléans (rechten) 2 aug. 1616, te Leiden (theologie) 27 april 1619, zn. van Cornelis en Janneke Knaap.

Ouders: Cornelis Somer,¹⁰⁸ burgemeester, thesaurier van Veere, bewindhebber V.O.C. ter kamer Zeeland, gecommiteerde in de Staten van Walcheren, † Veere 21 aug. 1617, zn. van Barent Jansz (koopman in joppenbier, schepen en heilige geestmeester van Veere) en Anna Schrijvers, tr. Janneke Knaap, † Veere 2 dec. 1603, dr. van Adriaan (vroedschap van Veere) en Elisabeth Coomans.

Huwelijk: onbekend.

29. *Baldedus van Santen. De la Haye.*

Wapen: In zwart drie springende zilveren bokken. Helmteken: een bok van het schild. Dekkleden en wrong: zwart en zilver.

Tekst: *Rien sans hasard.*

Mr. Beuckel van Santen, geb. 's-Gravenhage, te Angers (Ned. natie) 1616, advocaat voor het Hof van Holland, baljuw van Blois, † 1660,¹⁰⁹ zn. van Dirck en Agatha van Melisdijk.

Ouders: Dirck van Santen, ordinaris klerk Rekenkamer Holland (1594, 1595), auditeur Generaliteitsrekenkamer, zn. van Beuckel en Catharina Meerman, tr. Delft 10 okt. 1590 Agatha van Melisdijk, geb. Delft 9 dec. 1564, dr. van Jan Apers van Melisdijk en Dirkje Cuyssers.

Huwelijk: tr. (o.tr. 's-Gravenhage 24 juni) 1629 Hesther Colterman, geb. 1596, † 1673, dr. van Johan en Susanna van Vlieden, zuster van 31.

30. *Reinerus a Cooth, Geldro Velavus, le 30^e Juilliet An° 1616.*

Wapen: Doorsneden: A in groen drie gouden sterren naast elkaar; B effen zilver. Helmteken: een ster van het schild tussen een vlucht van groen en zilver. Dekkleden en wrong: goud, zilver en groen.

Tekst: *La gourt, les armes, ou lamour / me feront heureux quelque iour.*

Ex spinis rosa. (Uit de doornen komt de roos).¹¹⁰

Reinier van Cooth,¹¹¹ katholiek, te Angers (Ned. natie) 30 juli 1616, gerichtsman 1627, schout van Ermelo 1631-†, † voor 15 febr. 1645, zn. van Gerrit Cornelisz.

Vader: Gerrit Cornelisz van Cooth, schout van Ermelo (1619).¹¹²

Huwelijk: tr. Henrica de Reus, † na 29 nov. 1658, dr. van [Jacob en Eleonora van Gronsfeldt].

31. *Daniel Colterman, Harlemo Batavus, Anno 1616 14 Augusti Andegavi.*

Wapen: Gevierendeeld: I en IV in zwart een geharnaste arm, een sikkel in de hand, alles zilver; II en III in zilver een zwarte leeuw, een gouden rad in de linkervoorklauw houdende. Helmteken: de arm van het schild met de sikkel, uitkomend. Dekkleden en wrong: zwart en zilver.¹¹³

Tekst: *Sat cito si sat bene.* (Als het goed genoeg is, is het vlug genoeg).

Mr. Daniel Colterman,¹¹⁴ geb. Haarlem 1594, student te Leiden (rechten) 24 okt. 1611, student te Orléans

(rechten) 27 juni 1616, (j.u.l.) 27 juli 1616, te Angers (Académie d'équitation) 1616 en (Ned. natie) 14 aug. 1616, te Leiden (rechten) 14 febr. 1622, schout van Nieuburg, † Haarlem, begr. Alkmaar 1 juli 1630, zn. van Johan en Susanna van Vlieden.

Ouders: Johan Hansz Colterman, vroedschap 1592-† en burgemeester 1595 van Haarlem, rentmeester van Kennemerland 1592-, † 25 maart 1616, zn. van Hans en Pietertje Gerrits van Adrichem, tr. 11 sept. 1588 Susanna van Vlieden, † 26 juni 1626, dr. van Daniel en Engeltje Rovers.

Huwelijk: tr. (ondertr. Leiden 12 dec.) 1625 Adriana Burchgraeff, wed. Adriaen Hendricksz van Tetterode (burgemeester van Leiden); zij hertr. Arnout van Persijn.

32. *Johannes Sloosius. Gouda Batavus.*

Wapen: In goud een zilveren linkerschuimbalk beladen met een slang van natuurlijke kleur, de kop naar boven, en vergezeld rechts van vier en links van drie in de richting van de linkerschuimbalk geplaatste zilveren bijen. Helmtteken: een bij van het schild. Dekkleden en wrong: goud en zilver.

Tekst: *Gravis aere (?) domum mihi dextra revertat.* (Onzekere vertaling: De rechterhand zwaar van koper(geld) keert voor mij het huis).¹¹⁵

Mr. Jan Sloos,¹¹⁶ student te Orléans (rechten) 5 aug. 1616 en (j.u.d.) 1616, te Angers (Ned. natie) 1616, advocaat voor het Hof van Holland, weesmeester van Gouda, begr. ald. 9 nov. 1637, zn. van Gijsbert en Dieuwertje Veen.

Ouders: Ghijsbert Aertsz Sloos,¹¹⁷ remonstrant, brouwer te Gouda (in 't Vergulde Cruys), raad 1607-1618, schepen 1614-1616, fabriekmeester 1611, 1618 (niet afgezet door Maurits), 1619, tesorier 1612, 1618, kwartiermeester 1606, 1607, 1613 van

Gouda, kapitein van de schutterij ald. 1607, 1608, 1613, 1618, tekende in 1602 voor f 16.200,- in in het kapitaal van de V.O.C. Kamer Amsterdam, begr. Gouda 2 juni 1632, zn. van Arent Pietersz en Maria Jansdr, tr. Dieuwertje Cornelisdr Veen, † na 15 okt. 1633.

Huwelijken: tr. 1e Gouda 21 april 1619 Idetge Cornelisdr Cincq, tr. 2e (huw.voorw. 19 nov.) 1622 Cornelia Jansdr de Lange, geb. Gouda, begr. ald. 2 nov. 1637, dr. van Jan Dirx (remonstrant) en Geertgen Jacobs van Schoonhoven.

33. *Philippe de Steelants, non habeo pecuniam, A Angiers Anno 1617 le 20 fevrier.*

Wapen: ontbreekt (wegens geldgebrek).

Tekst: *Ex spina rosa / Ex cruce corona.* (Uit de doornen komt de roos, uit het kruis de kroon).

Het betreft waarschijnlijk: Philips van Steelandt, ridder, heer in Grijsoord (Overflakkee) 1652-, en Oudenhorn (Voorne), te Angers (Ned. natie) 20 febr. 1617, drost van Buren, officier inf. in Statendienst 1628-, laatst. kolonel -†, begr. Buren 8 juli 1668, zn. van Philips en Margaretha van Mechelen.

Ouders: Philips van Steelandt, heer in Grijsoord 1597-, geb. Delft 2 aug. 1565, drost van Buren, raadordinaris van prins Maurits 1619, † 's-Gravenhage 28 mei 1623, zn. van Marckus en Anna van Royen, tr. Delft 7 maart 1597 Margaretha van Mechelen, vrouwe van Oudenhorn 1624-, † 's-Gravenhage 1 maart 1643, dr. van Cornelis en [Anna] de Cocq van Neerijnen.

Huwelijk: tr. (ondertr. 's-Gravenhage 6 okt.) 1624 Emerentia van Aerssen, † 15 nov. 1677, dr. van Mr. François, heer van Sommelsdijk, en Petronella Borre.¹¹⁸

Noten

1. Het album is voor het eerst te zien geweest op de tentoonstelling over alba amicorum in het Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum te Den Haag, in de zomer van 1990. Het komt voor onder nummer 43 in de daarbij behorende catalogus: K. Thomassen (ed.), *Alba amicorum. Vijf eeuwen vriendschap op papier gezet: het album amicorum en het poëziealbum in de Nederlanden* (Maarssen/'s-Gravenhage, 1990) 74-76.

2. Mr. Bartholomeus Visch, geb. Rotterdam omstr. 1593, student te Leiden (letteren) 10 maart

1612, te Orléans (j.u.d.) 2 aug. 1616, te Angers (Académie d'équitation) 1616, † Rotterdam 31 dec. 1634, zn. van Gerrit en Maria van Vredenburg. Ouders: Gerrit Meeuwisz Visch, heer van Belois, brandmeester 1601, regent weeshuis 1608, penningmeester grote visserij 1610-1616, 1625, schepen 1611, 1612, 1616, 1617, 1627, 1628 van Rotterdam, † ald. 27 dec. 1636, zn. van [Bartholomeus Gerrits Visch, schepen en burgemeester van Schiedam], tr. Maria van Vredenburg, † Rotterdam 16 maart 1632, dr. van Willem Hugesz (schepen, vroedschap, burge-

meester, weesmeester, boonheer van Rotterdam en gedeputeerde ter Staten van Holland) en Maria van Boelens. E.B.F.F. Wittert van Hoogland, *Geschiedenis van het geslacht Wittert met de daaruit in vrouwelijke lijn gesproten familiën* ('s-Gravenhage, 1914) 67-68; W. Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'académie d'équitation d'Angers au XVII^e siècle", *Lias. Sources and documents relating to the early modern history of ideas* (Amsterdam) 4 (1977) 13-84, ald. 78.

3. Zie over de Hollandse tuin: W.A. Beelaerts van Blokland, "De oorsprong van de Hollandsche Tuin, De Hollandsche Tuin in vervolg van jaren", *De Nederlandsche Leeuw*, 47 (1929) 3-12, 57-59, 115-118, 322-326. J.L. van der Gouw, "Insignia Hollandiae", in: *Verslag over het jaar 1959, gedaan door de Gedeputeerde Staten der Provincie Zuid-Holland*.

4. Hierna volgt een zin die doorgehaald is en vervolgens uitgebreider wordt herhaald.

5. Zie voor de beide geslachten E.A. Engelbrecht, *De vroedschap van Rotterdam 1572-1795* Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam V (Rotterdam, 1973), en *Nederland's Patriciaat*, 31 (1945) 7-17.

6. "Belgium" is dan nog de gangbare aanduiding voor het geheel van de Nederlanden, "Belga" betekent Nederlander, en "Natio Belgica" Nederlandse natie. Zo bestond er aan de universiteit van Dole in Franche-Comté (dat tot de annexatie bij Frankrijk in 1674 Spaans was) een "Natio Belgica" die voor 95% door Noord- en vooral Zuid-Nederlanders werd bevolkt. Zie de uitgave en analyse van dat album in: W. Frijhoff, "L'Album Inclytae Nationis Belgicae de l'Université de Dole en Franche-Comté, 1651-1674", *Lias. Sources and Documents relating to the early modern history of ideas*, (Amsterdam) 5 (1978) 87-151.

7. Firminus Regius, geb. omstr. 1592, uit Leiden, student te Leiden (filosofie en letteren) 16 sept. 1616.

8. Deze niet nader aangeduide persoon is wellicht Mr. Simon van Middelgeest, geboortig uit Antwerpen, die 8 mei 1613 aan de Leidse universiteit werd ingeschreven als student in de rechten, oud 27 jaar. Hij werd op 25 juni 1619 geadmitteerd als advocaat voor het Hof van Holland, en kan in de tussentijd dus heel wel een reis naar Frankrijk hebben gemaakt. Waar hij promoveerde is niet bekend: waarschijnlijk te Angers, aangezien hij zijn boeken vanuit Angers naar huis liet zenden. In 1622 speelde hij een belangrijke rol bij het conflict tussen bewindhebbers en aandeelhouders van de V.O.C. Hij werd later fiscaal van de Raad van Brabant. Zie over hem: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, 2 (1912) 917-918; M.J.A.M. Ahsmann, *Collegia en colleges. Juridisch onderwijs aan de Leidse universiteit 1575-1630, in het bijzonder het disputeren* (Groningen, 1990) 524.

9. Zie over de naties: H. de Ridder-Symoens, "Eigenheid in den vreemde: studentennaties aan de Europese universiteiten", in: *Eigen en vreemd. Identiteit en ontleening in taal, literatuur en beeldende kunst. Handelingen van het 39ste Nederlands Filologencongres, Vrije Universiteit, Amsterdam, 18 en 19 december 1986* (Amsterdam, 1987) 137-146; meer in het algemeen: Jacques Verger, *De universiteit in de Middeleeuwen* (Haarlem, 1978). Een modeluitgave

van de (oudere) handelingen van de Germaanse natie van Orléans is: H. de Ridder-Symoens, D. Illmer en C.M. Ridderikhoff (ed.), *Les livres des procureurs de la Nation Germanique de l'ancienne université d'Orléans 1444-1602* (Leiden, 1971-), 5 delen verschenen.

10. Orléans, Archives départementales du Loiret, D 218, fol. 618-621.

11. J.W.C. van Campen (ed.), *Notae quotidianae van Aernout van Buchell* (Utrecht, 1940) 32, 34.

12. Henry Jongleux, *Archives de la ville de Bourges avant 1790* (Bourges, 1877), 123-124, 142-143; N. Garnier, "La nation allemande à l'université de Bourges", *Revue bourguignonne*, 18 (1908) 5-67; Winfried Dotzauer (ed.), *Deutsche studenten an der Universität Bourges. Album et liber amicorum* (Meisenheim am Glan, 1971); W. Frijhoff (ed.), "Matricule de la Nation germano-néerlandaise de Bourges: le second registre (1642-1671) retrouvé et de nouveau transcrit", *Lias. Sources and documents relating to the early modern history of ideas*, (Amsterdam) 11 (1984) 83-116.

13. Een summiere, maar verantwoorde notitie over de geschiedenis van de universiteit van Angers in: Simonne Guenée, *Les universités françaises des origines à la Révolution. Notices historiques* (Parijs, 1982) 59-60. Een volledig overzicht van de literatuur over die universiteit vindt men in: Simonne Guenée, *Bibliographie de l'histoire des universités françaises des origines à la Révolution II* (Parijs, 1978) 20-39.

14. Zie over de rechtenfaculteit van Angers in deze periode: Jean de Viguier, "L'université dans la cité. L'exemple de l'université d'Angers au XVI^e siècle", *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, (Rennes) 84 (1977) 29-38; Hugues Cocard, "Professeurs et étudiants à la faculté des Droits d'Angers au XVII^e siècle", *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, (Rennes) 86 (1979) 39-43.

15. Zie voor de stichtingsdata van de Europese universiteiten: Lubor Jílek (ed.), *Historical Compendium of European Universities* (Genève, 1984). Voorts, voor de geschiedenis van de Europese universiteiten, het binnenkort te verschijnen verzamelwerk: W. Rüegg, e.a. (ed.), *A History of Universities in Europe* (Cambridge, 1991-), 4 delen.

16. Aldus de berekening in: W.Th.M. Frijhoff, "Pieter de la Court's reisjournaal (1641-1643 als egodocument", in: H.W. Blom en I.W. Wildenberg (ed.), *Pieter de la Court in zijn tijd. Aspecten van een veelzijdig publicist (1618-1685)* (Amsterdam/Maarssen, 1986) 13-17.

17. Hier moge worden verwezen naar de verschillende studies van H. de Ridder-Symoens, waar tevens verdere literatuur wordt opgegeven. Zie laatstelijk: H. de Ridder-Symoens, "Die Kavalierstour im 16. und 17. Jahrhundert", in: Peter J. Brenner (ed.), *Der Reisebericht. Die Entwicklung einer Gattung in der deutschen Literatur* (Frankfurt am Main, 1989) 197-223; "Reizende studenten in de late Middeleeuwen", *Fibula*, 31 (1990) 5-11. Voor de studiereis naar Frankrijk meer in het bijzonder: D. Julia en J. Revel, "Les étudiants et leurs études dans la France moderne", in: D. Julia en J. Revel (éd.), *Les universités européennes du XVI^e au XVIII^e siècle*.

Histoire sociale des populations étudiantes II (Parijs, 1989) 33-105. Een goed geschreven en aantrekkelijk uitgevoerde studie waarin uitvoerig op doel en omstandigheden van de "grote tour" wordt ingegaan is: A. Frank-van Westrienen, *De Groote Tour. Tekening van de educatiereis der Nederlanders in de zeventiende eeuw* (Amsterdam, 1983).

18. Thomas Erpenius, *De peregrinatione Gallica utiliter instituenda tractatus* (Leiden, 1631) 2. Zie ook Hans Bots, "Het grote Boek van de wereld: "bron" van lering en vermaak", *Kleio*, 20 (1979) 118-125; H. Bots, "Voyages faits par de jeunes Hollandais en France. Deux voyages types: Gysbert de With et Nicolas Heinsius", in: *La découverte de la France au XVIIe siècle*, Colloques internationaux du CNRS, no. 590 (Parijs, 1980) 469-480.

19. Zie over de kwestie van de kosten en het statuut van de promotie in Frankrijk: D. Julia en J. Revel, "Les étudiants et leurs études", 107-394.

20. Overigens had Angers in de zeventiende eeuw ook wat de normale graden betreft een slechte reputatie: net als de graden van Bourges, heetten die van Angers met geld te koop te zijn. Zie de brief van intendant Charles Colbert de Croissy aan koning Lodewijk XIV, uit 1664, gepubliceerd door F. Uzu-reau in: *L'Anjou historique*, (Angers) 26 (1926) 152. Bourges maakte het nog bonter: die universiteit had een agentschap te Parijs waar in 1657 openlijk licentiaatsdiploma's werden verkocht (Orléans, Archives départementales du Loiret, D 309 [in de oorlog vernietigd]).

21. Émile Pasquier, "Students from the British Isles at the Ancient Faculty of Medicine at Angers", *Notes and Queries*, (Londen) 164 (1st April 1933) 218-220.

22. André Boquel, *La faculté de médecine d'Angers au XVIIe et au XVIIIe siècles* (Angers, 1951) 88-89, 129-137, heeft de registers ook gezien, en komt op basis van een steekproef tot een gemiddelde van 15 promoties van buitenlanders per jaar.

23. Over de promotie van Constantijn Huygens jr. te Angers, twee dagen na aankomst in de stad: Frank-van Westrienen, *De Groote Tour*, 146.

24. N. Japikse, *Johan de Witt* (Amsterdam, 1915) 20. Ook Constantijn Huygens betaalde f 51 voor zijn licentiaat (Frank-van Westrienen, *De Groote Tour*, 146).

25. Zie voor het kostenaspect: W.Th.M. Frijhoff, *La Société néerlandaise et ses gradués 1575-1814. Une recherche sérielle sur le statut des intellectuels à partir des registres universitaires* (Amsterdam/Maarssen, 1981) 56-69.

26. Zie voor die academies: N. Conrads, *Ritterakademien der frühen Neuzeit. Bildung als Standesprivileg im 16. und 17. Jahrhundert* (Göttingen, 1982). Enkele aardige details bij Frank-van Westrienen, *De Groote Tour*, 229-237. Zie uitvoerig over de vergelijkbare scherm-academie van Gérard Thibault te Amsterdam, in diezelfde jaren: H. de la Fontaine-Verwey, "Gerard Thibault en zijn 'Academie de l'Espée'", in: H. de la Fontaine Verwey, *Uit de wereld van het boek* III (Amsterdam, 1979) 129-164. Aldaar ook opgave van de inscripties in diens album.

27. Angers, Bibliothèque municipale, ms. 994 (an-

cien 870), fol. 637-680.

28. Parijs, Bibliothèque nationale, nouv. acq. fr., ms. 716.

29. Zie de lijst van studenten, met identificaties en analyse in: W. Frijhoff (ed.), "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 13-84.

30. Over hem: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 6 (1924) 1174-1176.

31. Jacobus Revius, *Daventria illustrata, sive Historiae urbis Daventriensis libri sex* (Leiden, 1651) 725-727.

32. Overigens is het niet onmogelijk dat er in die tijd katholieke Noordnederlandse studenten te Angers zijn geweest die er werkelijk in de filosofie of de theologie hebben gestudeerd. De Fries Franciscus Meinardus, die later hoogleraar in de rechten te Poitiers zou worden, heeft vanaf 1600 althans enige tijd humaniora aan het universiteitscollege te Angers gedoceerd. Zie: Théophile Ducroq, "François Meinard, Frison, successivement professeur d'humanités à Angers et professeur de droit à l'université de Poitiers: ses relations et ses publications de 1600 à 1623", *Mémoires de la Société des Antiquaires de l'Ouest*, II, 14 (1892) 223-273; voorts over dezelfde: W.B.S. Boeles, "Franciscus Meinardus, hoogleraar in de rechten te Poitiers", *De Vrije Fries*, 17 (1887) 427-435.

33. Zie W. Frijhoff, "Pieter de la Courts reisjournaal (1641-1643) als egodocument", 11-34; en meer in het algemeen: H. Bots en W. Frijhoff, "Academiereis of educatiereis? Noordbrabantse studenten in het buitenland, 1550-1750", *Batavia academica. Bulletin van de Nederlandse werkgroep universiteitsgeschiedenis*, (Nijmegen) 1 (1983) 13-30.

34. J. Nanninga Uitterdijk, "Het Album amicorum van Dr. Everhardus Avercamp, 1619", *Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel*, 6 (1880) 219-264.

35. Vgl. Frank-van Westrienen, *De Groote Tour*, 262-264.

36. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, Familiearchief Beelaerts van Emmichoven, inv.nr. 119 (Dagboek van Cornelis de Bevere), fol. 58v-59r.

37. Ibidem, fol. 57v: in maart 1613. Maar wij vonden hem niet onder de promoti van die periode op de lijst van de Germaanse Natie, in: Orléans, Archives départementales du Loiret, D 217, p. 781. Over hem: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 3 (1914) 108-109; O. Schutte, *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende in het buitenland 1584-1810* ('s-Gravenhage, 1976) 390-391.

38. Felix Driessen (ed.), *De reizen der De la Courts 1641-1700-1710* (z. pl. of j. [=Leiden, 1928]) 22; W.Th.M. Frijhoff (ed.), "De reisnotities (1641-1643) van Pieter de la Court uit het manuscript bezorgd en van commentaar voorzien", in: Blom en Wildenberg, *Pieter de la Court*, 46-47.

39. Pauw van Wieldrecht, "Album amicorum van Jacob Olfertsz. de Jong", *De Navorscher*, 53 (1903) 658-692; J.J.B., "Levensschets van den Westfries Jacob Olfertsz. de Jongh, 1599-1646", *West-Friesland's Oud en Nieuw*, 14 (1940) 145-159.

40. Orléans, Archives départementales du Loiret,

D 218, p. 342.

41. Pauw van Wieldrecht, "Album amicorum", 667-672.

42. Ibidem, 668-669.

43. Zie O. Schutte (ed.), *De wapenboeken der Gelders-Overijsselse studentenverenigingen* (Zutphen, 1975); J. Visser (ed.), *Album Collegii studiosorum ex gymnasio Leovardiensi (1626-1668)* (Franeker, 1986); O. Schutte (ed.), "Alba van studenten aan de academie te Franeker", *De Nederlandsche Leeuw*, 103 (1986) 339-352 (ook afzonderlijk gedrukt met indices, 24 blz.). Meer in het algemeen over zulke verenigingen: A.C.J. de Vrankrijker, *Vier eeuwen Nederlandsch studentenleven* (Voorburg, z.j.) 117-136.

44. Over de vraag welke territoria onder het getal zeventien - waarmee de eenheid van de Nederlanden wordt aangegeven - begrepen moeten worden bestaat in historische literatuur verschil van mening. Zie voor deze discussie: F. Doeleman, "Oude en nieuwe problemen om de zeventien Nederlanden", *Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis*, 39 (1971) 273-287. De tekenaar van het wapenboek biedt door zijn concretisering van het getal "zeventien" een ondersteuning van de stelling van Van der Essen, die zich baseert op Lodovico Guicciardini's *Destrittione di tutti i Paesi Bassi altrimenti detti Germania inferiore* (Antwerpen, 1567). Het wapenboek bevat dezelfde zeventien territoria als vermeld door Guicciardini (de wapentekenaar heeft "Markiezaat van het Heilige Roomse Rijk" opgevat als Valkenburg). Opvallend is, dat de Latijnse vertaling van Guicciardini's *Destrittione* in 1613 te Amsterdam verscheen, in het jaar voorafgaande aan de eerste inschrijving in het wapenboek Angers.

45. Zie Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 19, tabel 1.

46. Orléans, Archives départementales du Loiret, D 242-243.

47. Thomassen, *Aiba amicorum*, 76, nr. 44.

48. Met dank aan Prof.Dr. C.L. Heesakkers voor de vertaling van de Latijnse en Griekse tekst. De bij de wapenafbeeldingen voorkomende tekst is cursief weergegeven en getranscribeerd volgens de diplomatische methode (zie: *Richtlijnen voor het uitgeven van historische bescheiden* ('s-Gravenhage, 1988)).

49. Gemeentearchief Goes, Manuscript-genealogie Van Schuylen door L.J. Abelmann. Met dank aan het gemeentearchief Goes. Zie ook: H.A. Gijsbertsen, "De familie van Schuylen, bijdrage tot de oplossing van een genealogische puzzle", *Van Zeeuwse Stam*, (1981) 223-230.

50. Wittert, *Geslacht Wittert*, 121-129; Engelbrecht, *De vroedschap van Rotterdam*, 65-66; W. Wijnaendts van Resandt, "De afstamming van Johan van Oldenbarnevelt", *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 22 (1968) 169; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'académie d'équitation d'Angers", 62.

51. Volgens Wittert, *Geslacht Wittert*, 124, was haar moeder Anna Adriaensdr Oem.

52. Wijnaendts van Resandt, "De afstamming van Johan van Oldenbarnevelt", 169.

53. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. genea-

logische handschriften, dossier De la Torre; *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 7 (1927) 997; *De Navorscher*, 30 (1880) 378-381; G. Coomans, "Familiërelaties van Jacobus de la Torre", *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk*, 3 (1961) 35-49. Tijdens zijn verblijf in 1615 te Burgos, waaruit zijn grootvader afkomstig was, liet François de la Torre, een afschrift maken van een in 1606 opgestelde genealogie De la Torre. *De Navorscher*, 30 (1880) 160, 380; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 76. Hij was een broer van Jacob de la Torre (omstr. 1606-1661), apostolisch vicaris, aartsbisschop van Efese.

54. Devies *Fulcitur virtute genus*. Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 76.

55. G. Eschauzier, "Het geslacht Van der Hooch", *Genealogische en heraldische bladen*, 4 (1909) 490-530, ald. 494-498.

56. J.P. de Man, "Van Heermale", *De Nederlandse Leeuw*, 58 (1940) 92-93.

57. Zij was een dochter van Jan Cornelisz Bam, gen. Brouwer, en Agniet van Alkemade. Elias, *De vroedschap van Amsterdam*, 2 (Haarlem, 1905) 1-2.

58. Engelbrecht, *De vroedschap van Rotterdam*, 117-119; Wittert, *Geslacht Wittert*, 128.

59. Lees vierde woord: *hoposous*.

60. Wittert, *Geslacht Wittert*, 272-273; H. van Berkum, *Beschrijving der stad Schoonhoven* (Gouda, 1762) 329; H. Wamper, *Das Leben der Brüder Adrian und Peter van Walenburch* (Keulen, 1968) 20; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers" 62; Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Muschart 67B in voce De Langhe.

61. Eschauzier, "Van der Hooch", 496.

62. Zijn moeder Maria Marinusdr testeerde 1 juni 1629 te Goes (Rechterlijke archieven in Zeeland, inv.nr. 2053, fol. 124v-125r). Bij deze gelegenheid werd haar dochter Maria Blauwbeen aangewezen als enige erfgenaam, met uitsluiting van het kind van Mr. Jacobus Blauwbeen haar zoon "alsoo hem het selve onthoudende es aen de sijde van den viant". De testatrice bepaalde dat, indien haar kleinzoon voor haar dood zou terugkeren in de Republiek, hij zijn legitieme portie zou ontvangen, met aftrek van hetgeen zijn vader bij diens huwelijk en andere gelegenheden had ontvangen. Met dank aan het Gemeentearchief Goes.

63. E. van Reeth, *Proeve van genealogie van de familie Van Schengen of Van Schingen* (Strombeek-Bever, 1970) 19.

64. Van Berkum, *Beschrijving der stad Schoonhoven*, 329; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 49. Woutryntge Jansdr, vr. van Mr. Frans van Blokhuyzen treedt 1595 op als meter bij de doop van Claertje, dr. van Laurens Adriaensz de Lange. Wittert, *Geslacht Wittert*, 274.

65. Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Wakker, in voce De Grijse; CBG, Collectie Muschart, 39 C. De Grijse; J. Gaillard, *Bruges et le Franc. Ou leur magistrature et leur noblesse* I (Brugge, 1857) 247-250.

66. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. genea-

logische handschriften, dossier De Hiniossa; Coll. Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, coll. Polvliet, dossier De Hiniossa.

67. Zijn vader voerde het schild als de linkerhelft (II), volgens zijn zegel aan een charter uit 1605 in het archief van het Catharinagasthuis te Gouda. J. Geselschap, "Het huis van een dichter", *Gens Nostra*, 18 (1963) 358-363, ald. 359 en 360.

68. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 7 (1924) 1230-1231.; A.J. van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* 17 (Haarlem, z.j.) 412-413; J. Geselschap, "Het huis van een dichter", *Gens Nostra*, 18 (1963) 358-363; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 73.

69. Centraal Bureau voor Genealogie, ms Regeering der stad Gouda.

70. Zijn vader, Pieter Harmensz Cincq, schepen van Gouda, zegelt 1606 met een gedeeld wapen: I een smal schuinkruis; II vijf bollen (2-1-2). Helmteken: een vlucht. Algemeen Rijksarchief, archief rekenkamer van Holland, borgstellingen 1572-1682, zegel aan een charter d.d. 12 mei 1606 (Centraal Bureau voor Genealogie, coll. Muschart 2k, in voce Cincq).

71. *De Navorscher*, 24 (1874) 54-55; Engelbrecht, *Vroedschap van Rotterdam*, 29; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 74. Mr. Herman Cincq kan niet dezelfde zijn als "Harmen Cincq Wantslaeger" (als zodanig nadrukkelijk in Goudse regeringslijst), vroedschap 1641-†, fabriekmeester 1647, 1655, 1659, 1660 en tesorier 1648, 1656, 1661, 1662 van Gouda, afgebeeld als kapitein op een schuttersstuk van W. Pz. Crabeth d.d. 1642, in Museum Catharinagasthuis Gouda, † 1662: dan zou hij met zijn vader in de vroedschap hebben gezeten. Muschart (CBG, coll. Muschart, 46H1 in voce Cincq) vermeldt een rekest voor brieven van venia aetatis d.d. 24 nov. 1662, door Pieter Cincq, 24 jr. en Anna Cincq 22 jr., kinderen van Harmen Cincq en Maria Dirksdr de Lange, beiden ovl. kort daarvoor.

72. Devies: *Patri quis exul se quoque fugit?* Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 74.

73. J.L. van Eijk, *Het geslacht Van Eijk ca. 1545-ca. 1800* (Gouda, 1963) 106, ontleend aan Gemeentearchief Gouda, Familiepapieren Jongkint, Vroesen; Engelbrecht, *Vroedschap van Rotterdam*, 28-29; W. de Vries, "Vroesen", *De Nederlandsche Leeuw*, 68 (1951) 63-64; over Cornelis Vroesen: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 3 (1914) 1365.

74. Gemeentearchief Utrecht, Notarieel archief, inv.nr. 013a001 (notaris A. Zwaerdecroon), d.d. 9 aug. 1625, testament Christina van Dalen, vr. van Mr. Adriaan van Sweserenghe; ibidem, inv.nr. 012a009 (notaris W. van Galen), d.d. 18 juli 1627, testament Mr. Adriaan van Sweserengh, advocaat Hof van Utrecht, bezit land in de Hogeweide (onder Utrecht), moeder is nog in leven; ibidem, inv.nr. 021a012 (notaris G. Vastert), d.d. 22 sept. 1645, testament van dezelfde. Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Muschart, 58A°.

75. *De Nederlandsche Leeuw*, 84 (1967) 359.

76. Meestal: *Fide, sed cui vide*: vertrouw, maar let

wel op wie.

77. Elias, *Vroedschap van Amsterdam*, 282; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 77; *Bijdragen tot de geschiedenis van Overijssel* (1874) 85.

78. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, Ms. genealogie Catz [van de hand van Andries Schoemaker].

79. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. genealogische handschriften, dossier Van der Dussen.

80. Claesgen Claesdr benoemde bij testament d.d. 24 febr. 1602 haar zwager Paulus van Beresteyn en haar mans voorzoon Eeuwout Jacobs van der Dussen tot voogden over haar enige zoon Dirck Jacobs van der Dussen, tot hij de leeftijd van 25 jaar zou hebben bereikt. GA Delft, Notarieel archief, Notaris Jacob Dassegney, inv.nr. 1536, akte 233.

81. *Nederland's Adelsboek* (1941) 273.

82. E.A. van Beresteyn, *Genealogie van het geslacht Van Beresteyn I* ('s-Gravenhage 1954) 105-118 en 184-187; Wittert, *Geslacht Wittert*, 1780-1783.

83. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. genealogische handschriften, dossier Van den Kerckhoven.

84. Cf. Persius 5.53: *Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno*.

85. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 9 (1933) 776-777; A.J. van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* 15 (Haarlem, z.j.) 134.

86. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 9 (1933) 769-776; A.J. van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden* 15 (Haarlem, z.j.) 131-132.

87. De gegevens over hem zijn ontleend aan de 17e- en 18e-eeuwse genealogische aantekeningen Hackfort (Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, Familiearchief Van Wijnbergen, inv.nr. 20), waaronder afgeschreven aantekeningen van Alard Hackfort, over de geboorte van zijn kinderen. Hij moet overleden zijn voor de boedelscheiding in 1630 tussen de kinderen van Alard (Rijksarchief in Gelderland, Archief huis Ter Horst, inv.nr. 17). Het zal hier niet Wijnand Wijnandsz Hackfort betreffen, † 1636 aan de pest. Deze wordt opgevoerd als het zevende kind van Wijnand, heer in Veenhuys, in de Ridderchap van Veluwe, zn. van Johan en Mechteld van Twickelo, tr. 1597 Johanna van Vilsteren, dr. van Jacob, schout van Wije, en Johanna van Cuinre. Zie voor zijn ouders: *Nederland's Adelsboek* (1942) 237.

88. Devies: *Fides firmatae fidei* (zie nr. 23), Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 56.

89. Devies: *Tout vient a bien qui peut attendre*. Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 46.

90. CBG, collectie Vermast, doos 476, cahier Van Amstel van Mijnden; S. van Leeuwen, *Batavia illustrata*, ('s-Gravenhage, 1685) II 831; E.B.F.F. Wittert van Hoogland, *Bijdrage tot de geschiedenis der Utrechtse ridderhofsteden en heerlijkheden I* ('s-Gravenhage 1909) 345-346; Frijhoff, "Étudiants

étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 46. Op 5 april 1658 werd Gerard van Amstel van Mijnden beleend met Doornenburg en met "De weerd onder Angeren" (overeenkomstig testament van zijn oom Sweder d.d. 31 aug. 1644).

91. I en IV Van Zijl (Leiden), II en III Van Hove (Utrecht), hartschild: in de 15e eeuw in rechte lijn uitgestorven riddermatige geslacht Van Zijl, waaruit volgens Simon van Leeuwen in *Batavia illustrata* de Leidse familie Van Zijl in vrouwelijke lijn stamt. CBG, collectie Muschart, 13g (Van Hove van Zijl), 35a en 43h (Van Zijl), 38h (Van Hove, Van Houff, Van Hove van Zijl). S. van Leeuwen, *Batavia illustrata*, 1189

92. Devies: *Eminentis feriunt procellae*, Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 57.

93. Een tekening van zijn grafbord (in de Buurkerk te Utrecht), met kwartierstaat, in Ms wapenboek Van Alkemade en Van der Schelling IV, fol. 61 (Centraal Bureau voor Genealogie, coll. Kon. Ned. Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde).

94. E.B.F.F. Wittert van Hoogland, *Bijdragen tot de geschiedenis der Utrechtse ridderhofsteden en heerlijkheden* I ('s-Gravenhage, 1912) 55-56. Met dank aan Drs. S.A.C. Dudok van Heel.

95. Zijn vader, Floris Claesz Cincq, zegelt als schepen van Gouda 1597 met een burcht van twee verdiepingen. Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Muschart 77Ao (Cinc).

96. *De Navorscher*, 24 (1874) 54; Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 74. Mr. Gerard Cincq niet te verwarren met Gerrit Cornelisse Cincq, vroedschap 1647-1672 (door Willem III uit de vroedschap gezet), fabriekmeester 1650, tesorier 1651, schepen 1654, 1656, 1657, 1659, 1660, 1665, 1666, 1668, burgemeester 1669, 1670 en 1672 van Gouda en Gerrit Pieterse Cincq, geb. Gouda 7 maart 1606, vroedschap 1657-1660, tesorier 1657, fabriekmeester 1658 en schepen 1659, 1660, † 3 dec. 1660, zn. van Pieter Hermansz en Adriana Cornelisdr Vroesen, tr. Gouda 4 nov. 1635 Catharina van Beverningk, dr. van Melchior. Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie genealogische handschriften, dossier Cincq; Centraal Bureau voor Genealogie, ms Regeering der stad Gouda.

97. Schermleerling met als devies *Degeneres animos timor aegret*. Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 74.

98. G. Beernink, "Het weeshuis te Nijkerk", *Gelre*, 12 (1909) 11: onder de begunstigers genoemd "van Hieronimus Pannekoek overleden den 1 oktober 1636, 100 gulden". Met dank aan Ds. Jac. Pannekoek te Burgh-Haamstede.

99. Dit vermoeden wordt uitgesproken in E. de Jonge, J. Pannekoek, H.F. Pannekoek en L. Overduin, *Het Veluwe geslacht Pannekoek* (Apeldoorn/Beekbergen, 1989) 146-147.

100. Het ondertrouwregister van Nijkerk bevat de volgende inschrijving: "Aeldt Pankoeck, Jeronymus Pankock son, Anneken Vanefeldt, Reinier Vanefeldts dochter, non fuerunt copulati ["zij zijn niet getrouwd": deze Latijnse tekst doorgehaald], den 12

Februarii 1598".

101. Augustijn Pannekoek, erfgenaam van Maurits Pannekoek, procedeert in 1638 tegen Anna van Huyssen, wed. Hieronymus Pannekoek, die mede namens haar kinderen optreedt (Rijksarchief in Gelderland, Gerechtssignaat Veluwe 1638-1640, d.d. 1 aug. 1638).

102. Tenzij het bedoeld is als wapenbreuk betreft het hier een foute interpretatie van het wapen Van Haestrecht door de wapentekenaar: dit geslacht voerde twee beurtelings gekanteelde rode dwarsbalken.

103. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 1 (1911) 1017.

104. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* 1 (1911) 1017 interpreteert de inschrijving "ex ditione Heusdana Batavus" als afkomstig uit een plaats ten noord-noord-westen van Hasselt. Bedoeld zal zijn uit het Land van Heusden, waar zijn familie ten zuiden van Heusden de heerlijkheid Drunen bezat. Bij zijn inschrijving als student te Orléans heet hij "Godefridus de Haestrecht, Belga-Drunnensis".

105. Graftschrift met zijn kwartierwapens in: P.C. Bloys van Treslong Prins, *Heraldische gedenkwaaardigheden in en uit de kerken der provincie Noord-Brabant* 1 (Utrecht, 1924) 151-152.

106. A.W.E. Dek, "Bijdrage tot de geschiedenis van het geslacht Van Arkel, Hoofdstuk II, Het geslacht Van Haestrecht", *De Nederlandsche Leeuw*, 83 (1966) 357-358.

107. Mogelijk is hij dezelfde als "David Someren, Middelburgensis", ingeschr. als student filosofie te Franeker d.d. 17 okt. 1615.

108. Centraal Bureau voor Genealogie, Wapenboek Rethaan Macaré, Goes, zerk 10.

109. *De Wapenheraut*, (1897) 161-162.

110. Verkort naar: Pubilius Syrus 669: *Spina etiam grata est ex qua spectatur rosa*: Ook een doorn is aangenaam wanneer daar een roos uitkomt.

111. Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. genealogische handschriften, dossier Van Cooth; CBG, coll. Muschart, 10M in voce Van Coot, Van Cooth, *Veluwe geslachten*, (1983) 185.

112. *De Nederlandsche Leeuw*, (1940) 62. *Veluwe geslachten*, (1983) 185. Rijksarchief in Gelderland, Gelderse rekenkamer, inv.nr. 4581, d.d. 6 febr. 1619, Reynier van Cooth quiteert Gerrit Cornelisz van Cooth, schout van Ermelo.

113. Het tweede en derde kwartier zijn door de wapentekenaar niet juist weergegeven. Bedoeld zal zijn de vorm waarin ook Johan Colterman, vader van Daniel, het voerde: II en III gedeeld: I een rad, II een leeuw. Dit is het wapen Van Hogendorp. Hieruit stamde de familie Colterman langs vrouwelijke lijn. T.N. Schelhaas, "Honderd jaar heraldiek in Haarlem, 1618-1718", in: *Liber amicorum Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg* ('s-Gravenhage, 1985) 292-293.

114. Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie genealogische handschriften, dossier Colterman. *De Wapenheraut*, (1897) 161. Frijhoff, "Étudiants étrangers à l'Académie d'équitation d'Angers", 61.

115. Indien wij bij *aere* aanvullen "*alieno*", dan zou dat schuld betekenen. Voorbeelden van dit gebruik van *aes* zijn echter niet bekend. Als deze veronderstelling toch juist zou zijn, dan zou de vertaling

kunnen luiden: De rechterhand zwaar van het geld (schulden) zou voor mij de ondergang van mijn huis betekenen.

116. G.A. Sloos, *Het geslacht Sloos te Gouda en Rotterdam* (typoscript; Rotterdam, 1970); Centraal Bureau voor Genealogie, Coll. Muschart, 33P Sloos.

117. Centraal Bureau voor Genealogie, ms Regee-

ring der stad Gouda. S.A.C. Dudok van Heel, "Kwartierstaat van de kinderen van het eerste echtpaar Dudok van Heel", *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 26 (1972) 146-180, ald. 165.

118. D.G. van Epen, *Het geslacht Van Aerssen* ('s-Gravenhage/Brussel, 1902) 6-8.